

РЕФЕРАТ

Буракова О.В. Основи методики розслідування злочинів, пов'язаних із експлуатацією дітей. Запоріжжя, 2020. 90 с.

Кваліфікаційна робота складається з 90 сторінок, містить 80 джерел використаної інформації.

Розбудова правової держави та розвиток демократичних засад суспільного життя передбачають визнання пріоритету загальнолюдських цінностей. Свобода людини є найважливішим благом і необхідною умовою розвитку особи та суспільства загалом, а її порушення – кримінально караним злочином.

Особливо актуальною є вона сьогодні також для України, де торгівля людьми, а також експлуатація дітей, набула значного поширення. Збільшення масштабів такої злочинності становить реальну загрозу для безпеки держави й суспільства, адже вона посилює свої позиції з огляду на монополізацію багатьох видів протиправної діяльності, відсутність надійних механізмів протидії.

Метою кваліфікаційної роботи є комплексний аналіз та детальне дослідження основ методики розслідування злочинів, пов'язаних із експлуатацією дітей, проблемних аспектів підготовки та проведення розслідуванні експлуатації дітей.

Об'єктом дослідження даної кваліфікаційної роботи є суспільні відносини, що виникають під час розслідування експлуатації дітей.

Предметом дослідження є основи методики розслідування злочинів, пов'язаних із експлуатацією дітей.

Методологічну основу роботи складають сукупність філософсько-світоглядних, загальнонаукових принципів і підходів та спеціально-наукових методів пізнання правових явищ, використання яких дало змогу отримати науково-обґрунтовані результати. Для проведення дослідження були

застосовані такі загальнонаукові методи як: аналіз і синтез.

Теоретико-методологічною основою дослідження в роботі є історико-правовий, діалектичний, порівняльно-правовий, системний, інституційний, формально-логічний, логіко-юридичний, системно-структурний та інші методи, застосування яких сприяло розглянути особливості підготовки та проведення початкових слідчих (розшукових) дій при розслідуванні експлуатації дітей; планування й організацію розслідування експлуатації дітей; особливості організації наступних слідчих (розшукових) дій при розслідуванні експлуатації дітей.

ЕКСПЛУАТАЦІЯ ДІТЕЙ, КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА, ПОЧАТКОВІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ, ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ, ПІДГОТОВКА РОЗСЛІДУВАННЯ, ПРОВЕДЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ, ПЛАНУВАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ, ОРГАНІЗАЦІЯ РОЗСЛІДУВАННЯ, НАСТУПНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ.

SUMMARY

Burakova O.V. Fundamentals Of The Methodology For Investigating Crimes Related To The Exploitation Of Children. Zaporozhye, 2020. 90 p.

Qualifying work consists of 90 pages, contains 80 sources of information used.

The development of the rule of law and the development of democratic foundations of social life imply recognition of the priority of universal values.

Freedom is the most important good and a prerequisite for the development of the individual and society as a whole, and its violation is a criminal offense.

It is especially relevant today also in Ukraine, where trafficking in human beings and the exploitation of children have become widespread. The increase in the scale of such crime poses a real threat to the security of the state and society, since it strengthens its position in view of the monopolization of many types of illegal activity, and the lack of reliable mechanisms for counteraction.

The aim of the qualifying work is conceptual analysis and detailed study of the basics of the methodology for investigating crimes related to child exploitation, the problematic aspects of preparing and investigating child exploitation.

The object of study of this work is the public relations that arise in the investigation of child exploitation.

The study is fundamentals of the methodology for investigating crimes related to the exploitation of children.

The methodological basis of the work consists of a set of philosophical and ideological, general scientific principles and approaches and special-scientific methods of knowledge of legal phenomena, the use of which has enabled to obtain scientifically substantiated results. For research, the following general scientific methods were used: analysis and synthesis.

Theoretical and methodological basis of the study is in the historical-legal, dialectical, comparative-legal, systemic, institutional, formal-logical, logical-legal,

systemic-structural and other methods, the use of which contributed to contributed to consider the features of preparation and conduct of initial investigative (investigative) actions in investigating the exploitation of children; planning and organization of investigations into the exploitation of children; peculiarities of the organization of the following investigative (investigative) actions in investigating the exploitation of children.

OPERATION OF CHILDREN, CRIMINAL CHARACTERISTICS, INITIAL RESEARCH (SEARCH) ACTIONS, TYPICAL INVESTIGATIONS, PREPARATION OF THE INVESTIGATION, THE INVESTIGATION, INVESTIGATION PLANNING, ORGANIZATION OF INVESTIGATION, THE FOLLOWING INVESTIGATIONS (SEARCH) ACTIONS.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	9
РОЗДІЛ 1. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА.....	10
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА.....	35
2.1 Особливості підготовки та проведення початкових слідчих (розшукових) дій при розслідуванні експлуатації дітей.....	35
2.2 Планування й організація розслідування експлуатації дітей.....	40
2.3 Особливості організації наступних слідчих (розшукових) дій при розслідуванні експлуатації дітей.....	65
ВИСНОВКИ.....	77
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	82

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

КК України	Кримінальний кодекс України
КПК України	Кримінальний процесуальний кодекс України
МОП	Міжнародна організація праці
р.	рік
ст.	стаття
та ін.	та інше
ч.	частина

РОЗДІЛ 1 ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Актуальність теми. Розбудова правової держави та розвиток демократичних засад суспільного життя передбачають визнання пріоритету загальнолюдських цінностей. Загальна декларація прав людини та Міжнародний пакт про громадянські та політичні права проголошують, що кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. У ст. 3 Конституції України зазначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю. Свобода людини є найважливішим благом і необхідною умовою розвитку особи та суспільства загалом, а її порушення – кримінально караним злочином. Особливо актуальною є вона сьогодні також для України, де торгівля людьми, а також експлуатація дітей, набула значного поширення. Збільшення масштабів такої злочинності становить реальну загрозу для безпеки держави й суспільства, адже вона посилює свої позиції з огляду на монополізацію багатьох видів протиправної діяльності, відсутність надійних механізмів протидії.

Реалізація комплексу організаційно-правових заходів щодо боротьби з торгівлею людьми в Україні актуалізує необхідність наукових пошуків у сфері криміналістичного забезпечення розслідування цього злочину, оскільки боротьба з цим суспільно небезпечним явищем є недостатньо ефективною. На думку М.С. Набруско, однією з причин низького рівня ефективності розслідування торгівлі людьми та, зокрема, експлуатації дітей є недостатня кількість наукових розробок з криміналістичного забезпечення розслідування злочинів цього виду й, відповідно, недостатній рівень їх впровадження у практичну діяльність органів досудового розслідування. Зазначені вище обставини свідчать про актуальність наукових пошуків у сфері криміналістичного забезпечення розслідування торгівлі людьми та експлуатації дітей, зокрема, визначення змісту такого елемента

криміналістичної характеристики злочинів цього виду, як типової слідової картини. Як неодноразово слушно зазначається в науковій криміналістичній літературі, типові криміналістичні характеристики окремих видів злочинів не можуть мати жорстку, тобто задалегідь задану структуру. Включення до такої характеристики того чи іншого елемента зумовлено ступенем його інформативності та значущості для розкриття і розслідування даного виду злочину.

Найбільш складне завдання в процесі розслідування торгівлі людьми, так само і експлуатації дітей, – виявлення злочинця. Це – складний ретроспективний процес пізнання обставин і подій, що мали місце в минулому, що багато в чому залежить від інформаційного забезпечення досудового розслідування. Поряд із доказовою інформацією, що є джерелом формування предмета доказування і наповнення його певним змістом, важливу роль в інформаційному забезпеченні відіграє інформація, що орієнтує в особливостях повного злочину, до якої можна зарахувати також дані про типову ситуацію експлуатації дітей. Проте розслідування експлуатації дітей проводиться неналежним чином, через що більшість із цих злочинів залишаються нерозкритими. Однією з причин є необізнаність практичних працівників про види типових слідчих ситуацій, що призводить до неправильного визначення напрямів розслідування, комплексу та послідовності проведення слідчих та інших дій тощо.

Об'єктом кваліфікаційної роботи є суспільні відносини, що виникають під час розслідування експлуатації дітей.

Предметом дослідження є основи методики розслідування злочинів, пов'язаних із експлуатацією дітей.

Мета роботи полягає в комплексному аналізі та детальному дослідженні основ методики розслідування злочинів, пов'язаних із експлуатацією дітей, проблемних аспектів підготовки та проведення розслідуванні експлуатації дітей.

Зазначені мета та об'єкт роботи зумовили наступні завдання

дослідження, які мають бути вирішені в роботі:

- дослідити особливості підготовки та проведення початкових слідчих (розшукових) дій при розслідуванні експлуатації дітей;
- проаналізувати планування й організацію розслідування експлуатації дітей;
- охарактеризувати особливості організації наступних слідчих (розшукових) дій при розслідуванні експлуатації дітей.

Ступінь наукової розробки проблеми. Транснаціональна злочинність, у тому числі й пов'язана з експлуатацією дітей, а також заходи протидії, з різних аспектів висвітлені у науковій літературі з міжнародного, кримінального права, кримінології, оперативно-розшукової діяльності, кримінального процесу та криміналістики роботи О.М. Бандурки, О.Г. Богатирьова, М.Г. Вербенського, Т.І. Возної, Л.Н. Галенської, О.М. Джузи, Н.А. Зелінської, І.І. Карпеця, Н.С. Карпова, В.А. Козака, Г.А. Кохан, В.С. Кузьмічова, Я.Г. Лизогуба, В.В. Лунєєва, А.С. Мацко, А.М. Орлеана, В.П. Панова, Н.В. Плахотнюк, Ю.І. Римаренка, О.В. Святун, В.Л. Чубарєва.

Теоретичним питанням кримінальної відповідальності за ст.150 КК України у літературі приділено недостатньо уваги, оскільки кримінально-правова характеристика злочину «Експлуатація дітей» надається здебільшого на сторінках науково-практичних коментарів та підручників з кримінального права. Значний вклад у розробку даної проблематики внесли такі науковці, як М.І. Бажанов, В.І. Борисов, Т.В. Варфоломєєва, В.А. Козак, М.Й. Коржанський, І.Г. Поплавский, С.І. Селецький, О.С. Сотула, С.Д. Шапченко, О.П. Шем'яков, М.І. Хавронюк, І.В. Хохлова та деякі інші криміналісти. Окремі питання даного складу злочину розглянуті у публікаціях таких вчених, як І.М. Доляновська, М.О. Колесник, О.В. Паньчук, А.М. Орлеан та ін. Разом із тим, учені, котрі досліджували положення ст.150 КК України, з багатьох питань висловлюють неоднакові, а

інколи й протилежні погляди, що створює певні складнощі в її розумінні та, відповідно, застосуванні та розслідуванні даного виду злочину.

Питання методики розслідування злочинів, зокрема експлуатації дітей розглядалися у роботах В.П. Бахіна, П.Д. Біленчука, Р.С. Белкіна, В.К. Весельського, А.Ф. Волобуєва, В.Г. Гончаренка, С.Ю. Журавлева, А.В. Іщенко, О.Н. Колесніченка, В.О. Коновалової, Г.А. Матусовського, Г.К. Смирнова, В.О. Образцова, В.В. Пясковського, М.В. Салтевського, П.В. Цимбала, В.Ю. Шепітька, М.П. Яблокова.

Окремим напрямом розслідування експлуатації дітей присвячені роботи таких науковців, як А.М. Бандурка, В.І. Борисов, М.Г. Вербенський, В.К. Весельський, І.О. Воронов, О.Г. Горбунова, Н.О. Гуторова, О.М. Джужа, В.А. Козак, Г.Л. Кохан, В.М. Куц, К.Б. Левченко, Я.Г. Лизогуб, О.Л. Маніна, Д.Й. Никифорчук, В.В. Пясковський, В.Б. Розвадовський, Д.Б. Санакоєв, О.В. Святун, Є.Д. Скулиш, Г.К. Смирнов, Є.Ф. Стрекалов, О.В. Швед та ін.

Опис проблеми, що досліджується. Під особливою увагою в Україні та на міжнародному рівні знаходиться охорона дитинства. Конституція України забезпечує охорону дитинства, отримання дитиною відповідної належної освіти, забороняє експлуатацію дітей та інше.[1] Охороні прав дітей підпорядковані також галузеві закони, положення яких і вибудовуються з урахуванням нормативів Організації Об'єднаних Націй, Міжнародної Організації Праці, Дитячого Фонду Організації Об'єднаних Націй. Спільно з цим, стан дотримання прав дитини породжує хвилювання та занепокоєння. Особливо неприйнятною є експлуатація дитини, яка не тільки позбавляє дітей здатності розвиватися та вдосконалюватися, а й отримувати освіту. Вона шкодить її здоров'ю, впливає на самопочуття, призводить до хвороб, в остаточному результаті впливає на якість життя.

Порушення прав дитини та законодавства щодо охорони дитинства тягне за собою кримінальну відповідальність, що передбачена в статті 150 КК України. Експлуатацію дитини варто вважати як передбачене Кримінальним кодексом України, суспільно небезпечне, винне діяння, щодо

дитини, яке пов'язане із використанням її праці для отримання наживи або задоволення інших потреб із можливістю застосування фізичного або психічного насильства, обману або зловживання довірою чи використанням безпорадного стану, обумовленого малоліттям.

Експлуатація дітей детермінується низкою негативних факторів, до яких можна віднести: складну демографічну ситуацію в Україні; низький матеріальний і духовний рівень життя переважної частини населення, безробіттям, а разом з ним і соціальне сирітство великої кількості дітей; відсутністю налагодженої системи духовного та культурного виховання дітей; десоціалізацією молодого покоління, пов'язаною як з недоліками сімейного виховання, так і з неналежною турботою держави про тих дітей, які, на жаль, виховуються у дитячих будинках та інтернатах; інтенсивним розпадом сімей; зростанням алкоголізації і наркотизації населення.

Варто додати, що наведений перелік негативних факторів, які детермінують вчинення злочинів, пов'язаних із експлуатацією дітей, на жаль, не є вичерпним. Проте, саме ці обставини, на нашу думку, обумовлюють існування досліджуваного соціально-правового явища. Безумовним є також і те, що більшість із зазначених чинників, виникли ще із часів існування незалежної України. Проте, лише в останні роки, в період переходу до нових економічних і політичних відносин, ці фактори набули значущості та інтенсивного характеру, зумовлюючи негативні тенденції злочинності у зазначеній сфері.

На сьогодні, у сфері організації профілактичної роботи, спрямованої на подолання експлуатації дітей в Україні, спостерігаються незначні позитивні тенденції. Зокрема, в цей процес включилася значна кількість державних та громадських інституцій, кожна з яких робить свій посильний внесок у справу охорони дитинства. Однак, незважаючи на це, профілактична робота ще не викорінила дану проблему.

Так, дитяча праця – робота дітей, що має таку природу чи інтенсивність, які заважають навчанню дітей або зашкоджують їхньому

здоров'ю та розвитку. Така праця може завдати дітям непоправної шкоди; вона суперечить нормам міжнародного права і українському національному законодавству. Питаннями викорінення дитячої праці активно займається Міжнародна організація праці. МОП було засновано у 1919 р. з метою міжнародного співробітництва у справі забезпечення тривалого миру в усьому світі та усунення соціальної несправедливості шляхом поліпшення умов праці. Міжнародна організація праці – єдина організація в системі Організації Об'єднаних Націй, яка має тристоронню структуру, де представники роботодавців і працівників – соціальні партнери і мають однакове з представниками уряду право голосу у формуванні політики і програм дій у сфері праці. З 1946 р. МОП стала першою спеціалізованою установою Організації Об'єднаних Націй. Міжнародна організація праці нараховує 175 держав-членів. Україна є її членом з 1954 р.

Рекомендації МОП 1999 р. №190 щодо найгірших форм дитячої праці пропонують країнам, які ратифікували Конвенцію, внести до переліку видів шкідливої праці, що затверджуються на національному рівні, види робіт, заборонених для виконання дітьми. До них належать:

а) роботи, під час виконання яких дитина підлягає фізичному або психологічному тискові, сексуальним домаганням;

б) роботи під землею, під водою, на небезпечній висоті або в обмеженому просторі;

в) роботи, пов'язані з небезпечними механізмами, обладнанням та інструментами, що потребують фізичного втручання або ручного транспортування важких предметів;

г) робота в шкідливих умовах, коли дитина зазнає дії небезпечних для здоров'я речовин або виробничих процесів, а також температури, шуму, вібрації;

д) робота в надзвичайно важких умовах, тобто тривалі чи нічні роботи або така робота, коли дитина змушена постійно перебувати на території підприємства.

Виконання роботи, яка вважається небезпечною, може бути дозволено особам 16-річного віку за умови, що вона не зашкодить їхньому здоров'ю, і безпеці та моральності, і вони одержать вичерпні, конкретні інструкції; або пройдуть курс професійного навчання відповідно до певної сфери діяльності. Починаючи з 1970-х рр. країни-члени МОП все чіткіше усвідомлюють наступне:

– дитинство – це той період життя, коли людина повинна навчатися і розвиватися, а не працювати;

– дитяча праця, через свою природу або умови, за яких вона відбувається, нерідко ставить під загрозу майбутнє дітей, їхні можливості стати повноправними членами суспільства і працівниками;

– існування дитячої праці може зашкодити репутації країни на сучасному етапі та продуктивності її робочої сили у довготерміновій перспективі через недоступність освіти в дитинстві;

– дитяча праця не є невід'ємним атрибутом суспільства, а її поступове скорочення, і навіть ліквідація, можливі за наявності політичної волі досягти її викоренення.

Доходу від дитячої праці, зазвичай, вистачає лише на задоволення основних фізіологічних потреб. При цьому не вистачає часу на навчання, від якого діти з легкістю відмовляються. До того ж фахівці фіксують наявність конфлікту в родинх працюючих дітей, де від дітей вимагають, з одного боку, перебирати на себе функції дорослих (заробляти гроші, робити внесок в економічний добробут сім'ї), а з іншого – залишатися дітьми (слухатися дорослих та хазяїв на роботі, миритися з тим, що їм платять менше, ніж дорослим, навчатися в школі за умов, що не враховують їхню зайнятість на роботі). Будучи одночасно і дітьми, і працівниками, вони змушені розвиватися самі та вибудовувати свої стосунки з оточуючим світом, постійно відчуваючи протиріччя, що може мати негативні психологічні та соціальні наслідки. Тому важливо усвідомити це протиріччя між сподіваннями і потребами дітей та руйнівним впливом раннього залучення до

праці як на самих дітей, так і на їхні родини для кращого розуміння мотивації дітей, їхньої реакції на появу і опитування моніторингової групи тощо.

Найгірші форми дитячої праці – робота, що за своїм характером чи умовами, в яких вона виконується, може завдати шкоди фізичному чи психічному здоров'ю дитини, загрожувати її безпеці:

- всі форми рабства або практика, подібна до рабства, як наприклад, продаж дітей або торгівля ними, боргова кабала та кріпосна залежність, а також примусова чи обов'язкова праця, в тому числі примусове чи обов'язкове вербування дітей для їх використання у збройних конфліктах;

- використання, вербування або пропонування дитини для заняття проституцією, для виробництва порнографічної продукції;

- використання, вербування або пропонування дитини для заняття протиправною діяльністю, в тому числі для виробництва або продажу наркотиків, як вони визначені у відповідних міжнародних договорах;

- праця, яка за своїм характером або умовам, в яких вона виконується, може завдати шкоди здоров'ю, безпеці або моральності дітей; такі види робіт визначаються національним законодавством або компетентним органом.

Важливим фактором у поширенні дитячої праці є той факт, що дітьми легко керувати, оскільки вони не знають або погано знають свої права, вони створюють менше проблем, вони слухняніші і довірливіші, ніж дорослі. Діти не знають або не можуть знати про жахливі наслідки для їх здоров'я і навіть життя, як приносить шкідлива робота. Наприклад, такий невинний, на перший погляд, вид діяльності, як збирання вторинної сировини. Збирання матеріалів, придатних для повторного використання на смітниках, звалищах відходів та інших місцях може призвести до поранень, порізів, зараження крові, хімічних отруєнь, респіраторних захворювань, туберкульозу, інфекційних захворювань, харчових отруєнь, дерматитів, травм і навіть смерті.

Більше половини працюючих дітей заробляють гроші некваліфікованою фізичною працею, при цьому 40,5% малолітніх

працівників працюють в умовах підвищеного ризику (запиленість, загазованість, шум, робота на висоті, надмірні фізичні та нервові навантаження тощо), які завдають шкоди їх здоров'ю і нормальному розвитку.

За даними обстеження методом швидкої оцінки, 3% опитаних працюючих дітей мали виробничі травми, ушкодження чи хвороби, пов'язані з роботою. 25% дітей відзначили негативний вплив роботи на їх здоров'я. Конвенція ООН про права дитини зобов'язує держави-учасниці захищати дітей від експлуатації в будь-якій формі, що може завдати їм моральної, фізичної, психічної чи іншої шкоди.

Незважаючи на те, що МОП був також прийнятий всеохоплюючий документ про повне скасування дитячої праці, проблема експлуатації праці дітей сьогодні актуальна і залишається серйозною проблемою у світі. За даними Міжнародної організації праці (МОП), у світі працює понад 250 мільйонів дітей віком від 5 до 14 років. З них 120 мільйонів дітей працюють цілий день по шість-сім днів на тиждень.

Звичайно, реальність далека від цієї картини. Дитяча праця є проблемою не лише «третього світу». Поширення дитячої праці, в тому числі незаконних її форм, обумовлено багатьма чинниками. Основні з них такі:

- важке матеріальне становище багатьох сімей в Україні зумовлює виникнення пропозиції дитячої праці працедавцям;
- неможливість продовжити навчання значною групою дітей збільшує пропозицію робочої сили на ринку праці;
- на стан дитячої праці значною мірою впливає тіньовий сектор економіки;
- недосконалість системи опіки та піклування призводить до збільшення кількості безпритульних та бездоглядних дітей, які задля фізичного виживання змушені працювати в найгірших умовах;
- у країні існує попит на працю дітей віком молодше 15 років, тобто раніше визначеного законом віку

На сьогодні дискусійними залишаються питання про зміст та структуру криміналістичної характеристики, тобто про кількісний та якісний склад її елементів.

Так, одні дослідники виділяють такі основні її елементи як: особливості способів та слідів злочину; обстановка вчинення злочину; дані, які характеризують учасників злочину; об'єкт посягання. Більшість науковців включають до змісту криміналістичної характеристики чотири-п'ять елементів.

Здебільшого до неї включають дані про спосіб вчинення і приховування злочину; сліди злочину (у широкому їх розумінні); особливості обстановки (умови), в якій відбувався злочин; особу злочинця; особу потерпілого від злочину; предмет злочинного посягання.

Подібний стан наукових розробок у напрямку максимального розкриття змісту криміналістичної характеристики певного виду злочину з метою встановлення взаємозв'язків між її елементами заслуговує на увагу, але як слушно зазначив Є.Д. Лук'янчиков, описувати потрібно лише ті ознаки цих елементів, які мають криміналістичне значення.

Науковий аналіз криміналістичних джерел надав можливість дійти висновку, що структура криміналістичної характеристики торгівлі людьми представлена, як правило, таким чином:

- 1) спосіб вчинення злочину;
- 2) місце і обстановка;
- 3) час вчинення злочину;
- 4) знаряддя і засоби;
- 5) предмет посягання;
- 6) потерпіла особа;
- 7) особа злочинця;
- 8) сліди злочину (у широкому значенні) тощо.

Так, криміналістичну характеристику експлуатації дітей слід розглядати як систему даних та закономірних зв'язків між ними, виявлення яких ґрунтується на емпіричному матеріалі.

Найбільш динамічними та інформативними для таких злочинів є зв'язки між групою ознак, що характеризують сліди злочину, та групою ознак, що характеризують злочинців та обрані ними способи вчинення злочину. Це пояснюється тим, що дана категорія злочинів складна за своєю природою та способами розкриття й розслідування, а тому це розслідування відбувається у напрямі від слідів злочину до обставин його вчинення та способів, які обрали злочинці.

З урахуванням дефіциту судової та слідчої практики запропоновано таку типову криміналістичну характеристику експлуатації дітей, яка містить такі елементи:

1. канал торгівлі для експлуатації дітей,
2. дані про слідоутворення,
3. типові учасники злочину,
4. типові способи вчинення злочину та його приховання,
5. закономірні зв'язки між окремими елементами криміналістичної характеристики та механізму вчинення злочину.

Способи вчинення експлуатації дітей представляють собою комплекс взаємопов'язаних та взаємозалежних дій злочинців з оплатної передачі людини, здійснення щодо неї незаконної операції, пов'язаної з незаконним переміщенням, подальшою експлуатацією особи, зумовлених умовами слідоутворення, особистими якостями злочинців, предметом та метою посягання.

Поєднання пізнань про способи вчинення експлуатації дітей експлуатації дітей з типовими ознаками таких злочинів дає змогу створювати системи заходів щодо їх виявлення та припинення.

Способи вчинення торгівлі людьми переважно збігаються із способами приховання як формою протидії процесу розслідування експлуатації дітей.

Таким чином, викрадення людини, експлуатації дітей, використання рабської праці людини є єдиною проблемою, єдиним механізмом вчинення посягання на людину, який логічно та фактично представляє комплекс взаємопов'язаних елементів, ланцюг кримінального використання людини як предмета злочинного посягання. Цим злочинам притаманне насилля – як фізичне, так і психічне, а також використання безпорадного чи залежного від винного стану потерпілого.

Способи вчинення злочину поділяють на такі:

1) способи, що ґрунтуються на кримінально-правовій оцінці діянь злочинців;

2) способи, що обираються злочинцями залежно від сфери діяльності, яка приховує злочинну діяльність. Такі способи поширені, набувають прихованих, законспірованих форм вербування, торгівлі, експлуатації, що маскуються під видом законної діяльності;

3) способи, зумовлені рольовою функцією учасників злочинної діяльності;

4) способи, що ґрунтуються на інститутах та звичаях, схожих із рабством.

У криміналістичній характеристиці експлуатації дітей суттєве значення належить такому її елементу, як «типова слідова картина». Це пояснюється тим, що розслідування найбільш складних злочинів, йде «від слідів злочину до з'ясування обставин його вчинення, встановлення злочинця та його дій». Разом з тим, необхідно констатувати недостатній рівень наукового дослідження й висвітлення типової слідової картини експлуатації дітей.

Більш слушним, як зазначає М.С. Набруско, є угруповання слідів вчинення експлуатації дітей в залежності від етапів вчинення злочину. Такий поділ сприятиме розумінню того, які саме сліди злочину свідчать про реалізацію злочинцями свого наміру, чим саме характеризується особа злочинця на певному етапі вчинення торгівлі людьми та ін.

Так, якщо етап підготовки та планування передбачає підшукування учасників, змову щодо вчинення злочину, то доказового значення можуть набути відомості, отримані від осіб, які співпрацюють з оперативними підрозділами на засадах добровільності, гласних та негласних штатних та позаштатних працівників. Саме залучення осіб до співробітництва сприятиме встановленню оперативного контролю за злочинною діяльністю, результати здійснення якого можуть бути використані в подальшому як докази у кримінальному провадженні.

Зважаючи на те, що на етапі експлуатації жертви піддаються не лише психологічному, а й фізичному насильству, вони можуть звернутися по медичну допомогу до лікувальних закладів, де залишаються відповідні документи (реєстраційні журнали, амбулаторні картки тощо), а працівники таких установ можуть надати відомості з приводу таких звернень та процесу лікування.

У місцях безпосереднього насильницького утримування потерпілих під час експлуатації (спеціально відведені приміщення розважальних закладів, нічних клубів тощо), то в ході огляду цих місць можуть бути вилучені як традиційні сліди, що залишаються людиною: сліди рук, взуття, біологічні сліди, так і сліди, що підтверджують показання потерпілого про обставини його добровільного або насильницького утримування. До них відносяться:

- 1) умови проживання чи експлуатації жертви;
- 2) предмети, притаманні місцю насильницького утримування (наручники, шнури, провід, липуча стрічка і т.п.);
- 3) речі потерпілих; таємні записи, що вели потерпілі, знаки, мітки та ін.;
- 4) облікові записи на паперових носіях (записні книжки, зошити тощо), інформація в електронному вигляді (в пам'яті комп'ютерів та іншої техніки, мобільних телефонів підозрюваних), пов'язані із вчиненням злочинної діяльності (дати надходження живого товару, установчі дані потерпілих, розрахунки, відомості про поставників товару тощо);

5) банківські рахунки, документи про надходження та одержання грошових переказів;

6) безпосередньо грошові суми, інші цінності та інші предмети та документи, у тому числі, заборонені у обігу.

Отже, знання такого елементу криміналістичної характеристики експлуатації дітей, як «типової слідової картини» надає можливість оперативним співробітникам та слідчим висунути типові версії щодо особи злочинця, способів вчинення та приховування цього злочину, а також сприяє виявленню безпосередніх зв'язків цього елементу з іншими структурними елементами криміналістичної характеристики експлуатації дітей.

Досудове розслідування експлуатації дітей умовно поділяють на три етапи: початковий, наступний (подальший) і завершальний. Як зазначає О.П. Свінціцька, початковий етап розслідування – це період проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, часовому чиннику реалізації яких властива так звана невідкладність, і головними завданнями яких є, крім іншого, такі: максимальне підтвердження початкового припущення, що подія, відомості про яку внесено до Єдиного реєстру досудових розслідувань, має ознаки злочину; встановлення особи, яка вчинила злочин. Тому важливе значення має правильна оцінка слідчої ситуації задля визначення напрямів пошуку слідів злочину, особи, що його вчинила, та висуненні версій.

Наступний (подальший) етап – це період провадження всіх інших слідчих (розшукових) дій, скерованих на ґрунтовне і системне збирання й дослідження доказів у провадженні.

Під час цього етапу розслідування характер типових слідчих дій переважно визначається результатами, отриманими на попередньому етапі. Це може бути комплекс слідчих дій, спрямованих на викриття винного у вчиненому злочині, повідомлення йому про підозру, з'ясування обставин, які з тих чи інших причин залишились невстановленими початковим етапом розслідування, тощо.

Завершальний етап – це заключний період розслідування, що розпочинається моментом прийняття слідчим (прокурором) рішення про закінчення розслідування і завершується складенням обвинувального акта або клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, або ж постановою про закриття кримінального провадження з відповідних підстав.

Під час цього етапу слідчий, після того як за запитом прокурора сторона захисту на виконання вимог ч. 6 ст. 290 КПК України надасть доступ до відповідних матеріалів, житла чи іншого володіння, в змозі виконати за потреби відповідні дії: копіювати, фотографувати, безпосередньо оглядати чи в інший спосіб відображати речові докази або їхні частини, документи або копії з них, а також безпосередньо оглядати відповідні житлові чи інші просторові об'єкти, які дотепер йому не були відомі, тощо.

На кожній із цих стадій злочинці вдаються до різних способів, які є різними за характеристикою, ступенем криміналізації, часом тривалості. Вибір їх залежить від кримінальної ситуації, уподобань злочинців, їхнього досвіду, сталості кримінальних зв'язків.

Ці способи можуть утворювати самостійні склади злочину або не мати ознак кримінальності у своїй відокремленості від інших прийомів і методів. Правильна оцінка слідчої ситуації має вирішальне значення у визначенні напрямів пошуку слідів злочину, особи, що його вчинила, та висуненні версій.

Слідчому необхідно визначити оптимальну послідовність слідчих (розшукових) дій стосовно кожної слідчої ситуації, що виникла під час розслідування торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації.

Вивченню слідчих ситуацій і розробленню на їх основі алгоритмів пошуку відомостей про злочин та злочинця, а також рекомендацій із виконання слідчих дій, негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів на різних етапах розслідування приділяло увагу багато криміналістів. Прагнення всебічно охарактеризувати поняття слідчої ситуації

та її зміст зумовило існування в літературі великої кількості різних за сутністю визначень і відповідних класифікацій. Незважаючи на те, що рекомендації з цього питання в спеціальній літературі викладені досить змістовно, під час вирішення цього завдання в практиці розслідування торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації нерідко виникають складнощі. Особливо це стосується тих випадків, коли жертвою стає людина, що в цьому місці опинилась проїздом, яку в місцевості ніхто не знає і раніше ніколи не бачили.

Змістом слідчої ситуації є сума значимої для розслідування інформації (зібраних із кримінального провадження доказів та інших відомостей, отриманих процесуальним шляхом), що є в розпорядженні слідчого до визначеного моменту слідства, а також відомостей про джерела такої інформації.

Так, слідчою ситуацією є сукупність матеріальної та ідеальної інформації про умови, які, з одного боку, відображають розслідувану подію, а з іншого – обстановку, за якої відбувається той чи інший етап цього розслідування і яка екстраполюється на його завдання, а також шляхи та засоби їх реалізації. Це поняття є одним із базових у методиці розслідування, оскільки саме слідча ситуація детермінує (диктує) особливості тактики проведення відповідних слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій, зокрема методики розслідування загалом. Тобто вона обумовлює конструювання слідчих версій, конкретизує поетапно диференційовані завдання розслідування та алгоритм дій слідчого на їх вирішення.

Видається слушним виокремити позицію О.Я. Баєва та В.А. Гуняєва, які на початковому і, як правило, найбільш складному етапі розслідування пропонують виділяти дві слідчі ситуації:

– відома подія, яка містить ознаки злочину, проте необхідно встановити наявність злочину та особу, яка його вчинила;

– відома особа, в діях якої допускається наявність складу злочину, проте необхідно викрити підозрюваного.

П.В. Горбасенко зазначає, що сьогодні виокремлюють такі типові слідчі ситуації: встановлена вся сукупність епізодів злочинної діяльності та затримані всі особи, причетні до злочину, які повністю визнають свою вину; встановлена вся сукупність епізодів злочинної діяльності, але окремі особи, причетні до цих злочинів, не визнають своєї вини чи перебувають у розшуку; встановлена вся злочинна група, всі її учасники, але вину свою вони не визнають, немає даних про всі епізоди їхньої злочинної діяльності.

Використовуючи як підставу класифікації обсяг і характер початкової інформації, яка відома слідчому на момент виявлення злочину, Н.Л. Гранат і А.Р. Ратінов пропонують виділяти такі види проблемних ситуацій:

– наявність злочину очевидна, проте не встановлено особу, яка його вчинила;

– відома особа, але сумніви викликає подія, зокрема чи є в ній ознаки складу злочину;

– ситуації, коли і особа, і подія викликають сумніви.

Отже, будь-яка діяльність відбувається за певних обставин і перебуває під впливом різноманітних чинників – як внутрішніх, так і зовнішніх.

Щодо розслідування експлуатації дітей, то одним із них уже традиційно виступає слідча ситуація. Крім того, в теорії та практиці розслідування злочинів цей процес традиційно поділяється на початковий і наступний етапи.

Проблему експлуатації дітей та захисту осіб, які постраждали від неї на таких етапах, передбачається вирішити таким шляхом:

– удосконалення процедури взаємодії правоохоронних органів з іншими органами державної влади в частині протидії експлуатації дітей;

– подальшого проведення інформаційно-освітніх заходів щодо інформування населення про запобігання можливим ризикам потрапляння у ситуації з експлуатації дітей та можливості отримання комплексної допомоги

від суб'єктів взаємодії, які здійснюють заходи у сфері протидії експлуатації дітей;

– навчання для працівників державних установ, що контактують з особами, які постраждали від експлуатації дітей, з питань ідентифікації та взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії експлуатації дітей;

– посилити ефективність взаємодії органів виконавчої влади, міжнародних організацій, громадських об'єднань та інших юридичних осіб, що виконують різні функції у сфері протидії експлуатації дітей.

Початковий етап розслідування охоплюється періодом досудового розслідування, під час якого на основі первинної інформації проводяться слідчі (розшукові) дії, встановлюються обставини події, ознаки кримінального правопорушення, які необхідні для визначення слідчих ситуацій, побудови версій, планування розслідування, розшуку та затримання підозрюваного. З урахуванням природи злочину та об'єктивної закономірності його вчинення поетапно виділяють такі стадії експлуатації дітей:

1) підшукування жертви експлуатації, знарядь, засобів та інструментів майбутньої операції з нею, досягнення домовленості із контрагентами злочинної угоди про переміщення жертви та оплату її вартості;

2) умовляння або примушення жертви вчиняти певні дії або ухилятися від їх вчинення з метою полегшення вчинення злочину;

3) фізичне пересування жертви до замовника за чітко встановленим маршрутом в умовах максимальної конспірації;

4) експлуатація жертви, яка, як правило, є найбільш тривалою та включає низку способів використання, придушення опору жертви, забезпечення контролю за її поведінкою.

Що стосується типових слідчих ситуацій початкового розслідування експлуатації дітей, то їх класифікують на різні групи залежно від обсягу та змісту даних, що слугували підставою для відкриття кримінального

провадження, обсягу інформації, який має у своєму розпорядженні слідчий про саму подію злочину, і осіб, які до нього причетні. Це такі ситуації:

- 1) наявні ознаки експлуатації дітей і відома особа (-и), яка (-і) її вчинила;
- 2) наявні ознаки експлуатації дітей, особа (-и), яка (-і) її вчинила – невідома;
- 3) наявні ознаки експлуатації дітей і є відомості про злочинця, але місцезнаходження останнього невідоме.

Враховуючи вивчення матеріалів практики, О.П. Свінціцька виокремлює такі типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування торгівлі людьми та експлуатації дітей, зокрема:

- 1) отримана інформація про угоду щодо продажу, експлуатації дітей: відоме місце вчинення злочину, відома особа потерпілого, встановлені всі учасники злочинної групи;
- 2) отримана інформація про угоду щодо продажу, експлуатації дітей: відоме місце вчинення злочину, відома особа потерпілого, встановлені не всі обставини та не всі учасники злочинної групи;
- 3) отримана інформація про угоду щодо продажу, експлуатації дітей: відоме місце вчинення злочину, відома особа потерпілого, невстановлені учасники злочинної групи;
- 4) отримана інформація про угоду щодо продажу, експлуатації дітей: не відоме ні місце вчинення злочину, ні особа потерпілого, невстановлені учасники злочинної групи;
- 5) отримана інформація про угоду щодо продажу дитини з метою сексуальної експлуатації;
- 6) отримана інформація про серію торгівлі людьми, експлуатації дітей.

Потрібно брати до уваги періодизацію процесу розслідування на початковий і наступний етапи, завдяки чому слідчі ситуації також можна поділити на ситуації початкового та наступного етапів. Межі цієї періодизації умовні та специфічні для кожного окремого кримінального провадження. Проте виділення типових слідчих ситуацій сприяє формуванню

основних напрямів розслідування, пов'язується з якістю та повнотою зібраних даних, що будуть покладені в основу обвинувачення. Залежно від приводів порушення кримінальної справи слідчі ситуації початкового етапу можуть бути такими:

1) відомо про угоду щодо експлуатації дитини між продавцем і покупцем. При цьому в такій ситуації слідчий має дані про особу потерпілого і навіть окремі дані про учасників злочинної угоди, місце їх знаходження;

2) відсутня інформація про місцезнаходження покупця та продавця, при цьому слідчий також володіє інформацією про механізм та обставини вчинення злочину, як у попередній ситуації;

3) відома інформація про посередника та співучасників злочинної операції, але немає даних щодо особи потерпілого, покупця та продавця;

4) інформація про злочин стає відома від самого потерпілого, що став жертвою експлуатації.

Установлено також такі типові слідчі ситуації:

а) іноземні громадяни, особи без громадянства або громадяни України можуть бути затримані в пункті перепустки під час проходження митного контролю та перевірки документів. При них можуть бути документи, що посвідчують особу, надають право в'їзду, проживання чи транзитного проїзду територією України, але з явними ознаками повної чи часткової підробки документів;

б) іноземні громадяни, особи без громадянства чи громадяни України можуть прослідувати територією України, але працівники органів досудового розслідування можуть мати інформацію про вчинення ними злочинів чи те, що вони самі є жертвами експлуатації.

Така інформація може свідчити про причетність до злочину працівників паспортно-візової служби, митного контролю, туристичних фірм. Причому особи всіх співучасників можуть бути ще невідомими правоохоронним органам;

в) співробітники оперативно-розшукових підрозділів можуть мати достовірну інформацію про діяльність організованої групи, що спеціалізується на експлуатації дитини та інших злочинах, факт організації такої групи, незаконної міграції. Отже, необхідно визначити чіткі критерії для формування типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування експлуатації дитини. Це такі:

- 1) сприятливі умови та несприятливі умови;
- 2) залежно від обсягу та змісту даних, що слугували підставою для відкриття кримінального провадження;
- 3) залежно від обсягу інформації, який має у своєму розпорядженні слідчий про саму подію злочину і осіб, які до нього причетні;
- 4) відомості про джерела отриманої такої інформації (ЗМІ, заява потерпілого, матеріали ОРД тощо);
- 5) місце вчинення: територія України, територія іншої держави;
- 6) залежно від категорії потерпілих (громадянин України, іноземний громадян, особа без громадянства);
- 7) залежно від способів експлуатації дитини та їхніх форм;
- 8) з урахуванням природи злочину та об'єктивної закономірності його вчинення;
- 9) треба враховувати вік і стать особи;
- 10) від інформації про можливого злочинця;
- 11) залежно від етапу здійснюваної злочинної діяльності на момент виявлення ознак злочину;
- 12) залежно від затриманих підозрюваних;
- 13) від наявності серії нерозкритих злочинів- експлуатації дитини. Окрім вищезазначених критеріїв формування типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування експлуатації дитини, необхідно зазначити, що формування таких ситуацій повинно обов'язково містити саме інформацію про угоду торгівлі людьми, особу злочинця та особу потерпілого, та обов'язково саме місце (на Україні чи за її межами).

Враховуючи вищевказані критерії та ознаки, вивчення матеріалів практики дає змогу виокремити такі типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування експлуатації дитини:

1) отримана інформація про угоду щодо продажу для експлуатації дитини: відоме місце вчинення злочину, відома особа потерпілого, встановлені всі учасники злочинної групи;

2) отримана інформація про угоду щодо продажу для експлуатації дитини: відоме місце вчинення злочину, відома особа потерпілого, встановлені не всі обставини та не всі учасники злочинної групи;

3) отримана інформація про угоду щодо продажу для експлуатації дитини: відоме місце вчинення злочину, відома особа потерпілого, невстановлені учасники злочинної групи;

4) отримана інформація про угоду щодо продажу для експлуатації дитини: не відоме ні місце вчинення злочину, ні особа потерпілого, невстановлені учасники злочинної групи;

5) отримана інформація про угоду щодо експлуатації дитини;

Також О.П. Свінціцька наголошує на тому, що названі тактичні завдання початкового етапу розслідування вирішуються шляхом проведення наступних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, а саме:

- допит потерпілої особи щодо всіх обставин вчинення злочину;
- призначення судово-медичної, судово-психологічної та (у разі необхідності) судово-психіатричної експертиз потерпілої особи;
- допит свідків злочину;
- допит підозрюваних у вчиненні торгівлі людьми та експлуатації дітей;
- огляд і обшуки в місцях, де потерпілі експлуатовувались, переховувались злочинцями;
- пред'явлення потерпілим і свідкам дії впізнання осіб підозрюваних у вчиненні торгівлі людьми та експлуатації дітей (у разі необхідності з дотриманням заходів безпеки);

– проведення одночасних допитів між співучасниками, а також з участю потерпілої особи та свідків злочину;

– обшук робочого місця і місця проживання кожного з підозрюваних із метою виявлення та вилучення речових доказів і документів, які підтверджують участь кожного у вчиненні злочин тощо.

Таким чином, наведені типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування експлуатації дітей та основні напрями розслідування є умовними, оскільки їх визначення залежить від особливостей кожної окремої ситуації, що залежить від певних факторів. Тому важливе значення має правильна оцінка слідчої ситуації задля визначення напрямів пошуку слідів злочину, особи, що його вчинила, та висуненні версій для подальшого ефективного розслідування експлуатації дітей.

Наступний (подальший) етап – це період провадження всіх інших слідчих (розшукових) дій, скерованих на ґрунтовне і системне збирання й дослідження доказів у провадженні.

Можливі такі типові слідчі ситуації:

встановлена вся сукупність епізодів злочинної діяльності та затримані всі особи, причетні до злочину, які повністю визнають свою вину;

встановлена вся сукупність епізодів злочинної діяльності, але окремі особи, причетні до цих злочинів, не визнають своєї вини чи знаходяться в розшуку;

встановлена вся злочинна група, всі її учасники, але вину свою вони не визнають, немає даних про всі епізоди їх злочинної діяльності. Зауважено, що характер типових слідчих ситуацій на подальшому етапі розслідування торгівлі людьми в основному визначається результатами початкових слідчих дій.

В одних випадках основним напрямом розслідування є розшук уже встановленого злочинця, в інших - все ще не встановленого, у третіх - напрям на збирання додаткових фактичних даних, що викривають уже затриманого злочинця, пред'явлення остаточного обвинувачення.

Заключний етап розслідування у справах про експлуатацію дітей свідчить, що значна частина слідчих мають проблеми не тільки процесуального, а й криміналістичного характеру. Порівняно із завданнями початкового етапу, завдання подальшого етапу мають свою специфіку. Подальший етап розслідування завжди пов'язується із систематизацією доказів, оцінкою їх достатності, достовірності та законності отримання. Поступово розслідування «згортається», слідчий оцінює його проведення, починає складання обвинувального висновку, реагує на можливі клопотання сторін тощо.

Окремо необхідно зупинитися на гл. 21 «Негласні слідчі (розшукові) дії» чинного КПК України. Негласні слідчі дії у чинному КПК України мають спеціальне врегулювання, на відміну від попереднього Кодексу, де ці дії регулювалися так само, як і гласні слідчі дії.

Уперше у кримінальній процесуальній доктрині на законодавчому рівні закріплено вичерпний перелік негласних (слідчих) розшукових дій, до яких законодавець зарахував такі: аудіо-, відеоконтроль особи, накладення арешту на кореспонденцію, огляд і виїмку кореспонденції, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем, обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, спостереження за особою, річчю або місцем, аудіо-, відеоконтроль місця, контроль за вчиненням злочину, виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації. Фіксація процесу та результатів негласних слідчих (розшукових) дій за новим КПК, на відміну від попереднього, повинна відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження. Відповідно, спрощується використання документів, складених за результатами проведення негласних слідчих (розшукових) дій, порівняно з оперативно-розшуковими діями. Результати негласних слідчих (розшукових) дій використовуватимуться під

час доказування на тих самих підставах, що й результати проведення інших слідчих дій.

Початковий етап розслідування експлуатації дітей транснаціонального характеру вимагає від слідчого максимальної оперативності дій, повинен бути спрямований на формування первинного уявлення про розслідувану подію, передбачати дії з виявлення й ефективного збирання доказової та орієнтуючої інформації, яка може бути знищена, залучення інтенсивних зусиль до розкриття злочину по гарячих слідах, встановлення і затримання винних, встановлення і надання допомоги потерпілим – жертвам експлуатації дітей. Особливістю першочергового етапу розслідування цих злочинів є необхідність міжнародного співробітництва між країнами викрадення, вербування, транзиту та використання з метою експлуатації потерпілих від торгівлі людьми. У кожному конкретному випадку необхідно використовувати норми законодавства держав для притягнення винних осіб до кримінальної, адміністративної та цивільно-правової відповідальності.

РОЗДІЛ 2 ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

2.1 Особливості підготовки та проведення початкових слідчих (розшукових) дій при розслідуванні експлуатації дітей

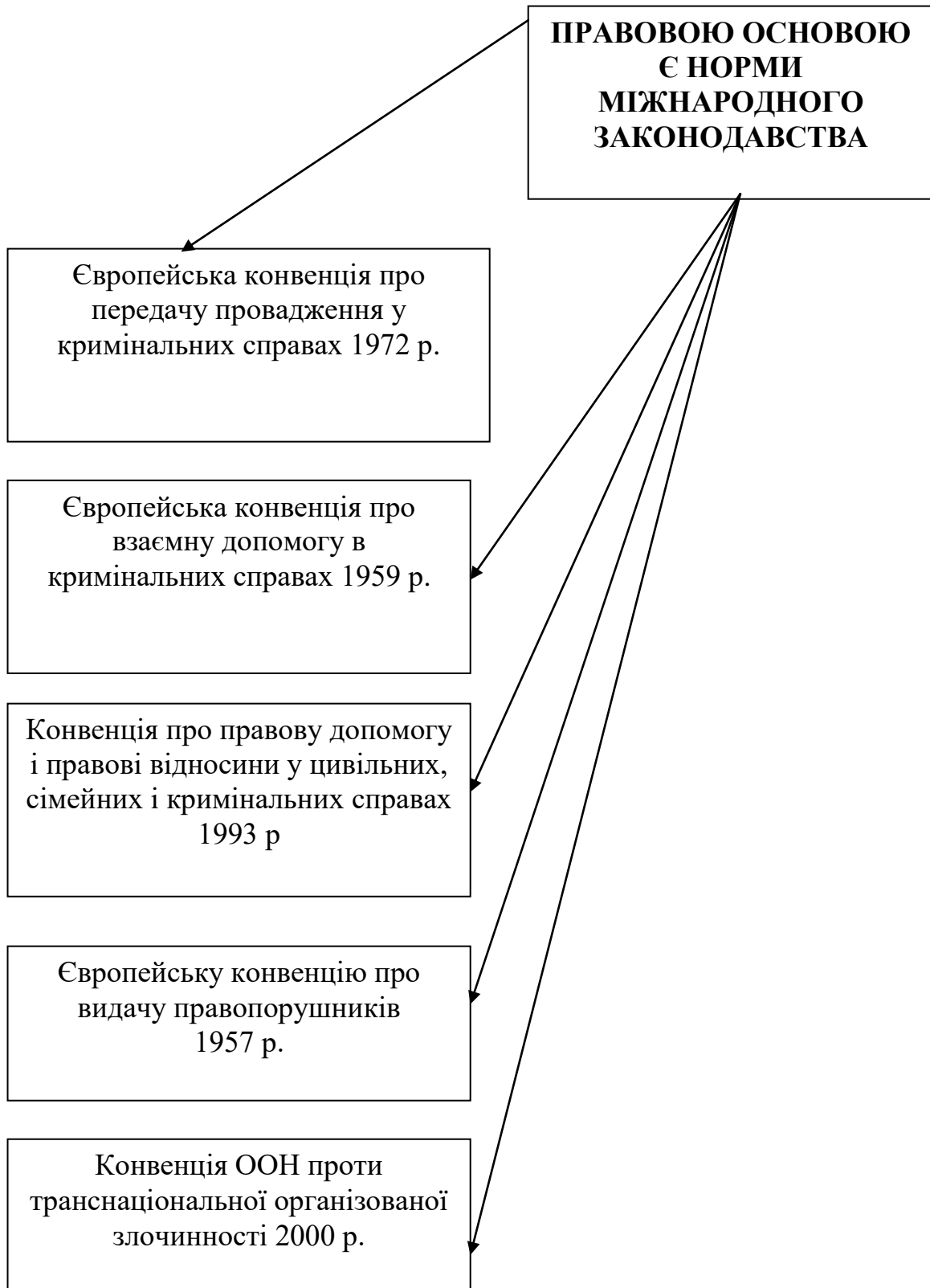
Розбудова правової держави та розвиток демократичних засад суспільного життя передбачають визнання пріоритету загальнолюдських цінностей. Свобода людини є найважливішим благом і необхідною умовою розвитку особи та суспільства загалом, а її порушення – кримінально караним злочином.

Особливо актуальною є вона сьогодні також для України, де торгівля людьми, а також експлуатація дітей, набула значного поширення. Збільшення масштабів такої злочинності становить реальну загрозу для безпеки держави й суспільства, адже вона посилює свої позиції з огляду на монополізацію багатьох видів протиправної діяльності, відсутність надійних механізмів протидії.

Напрямки дослідження пов'язані з експлуатацією дітей

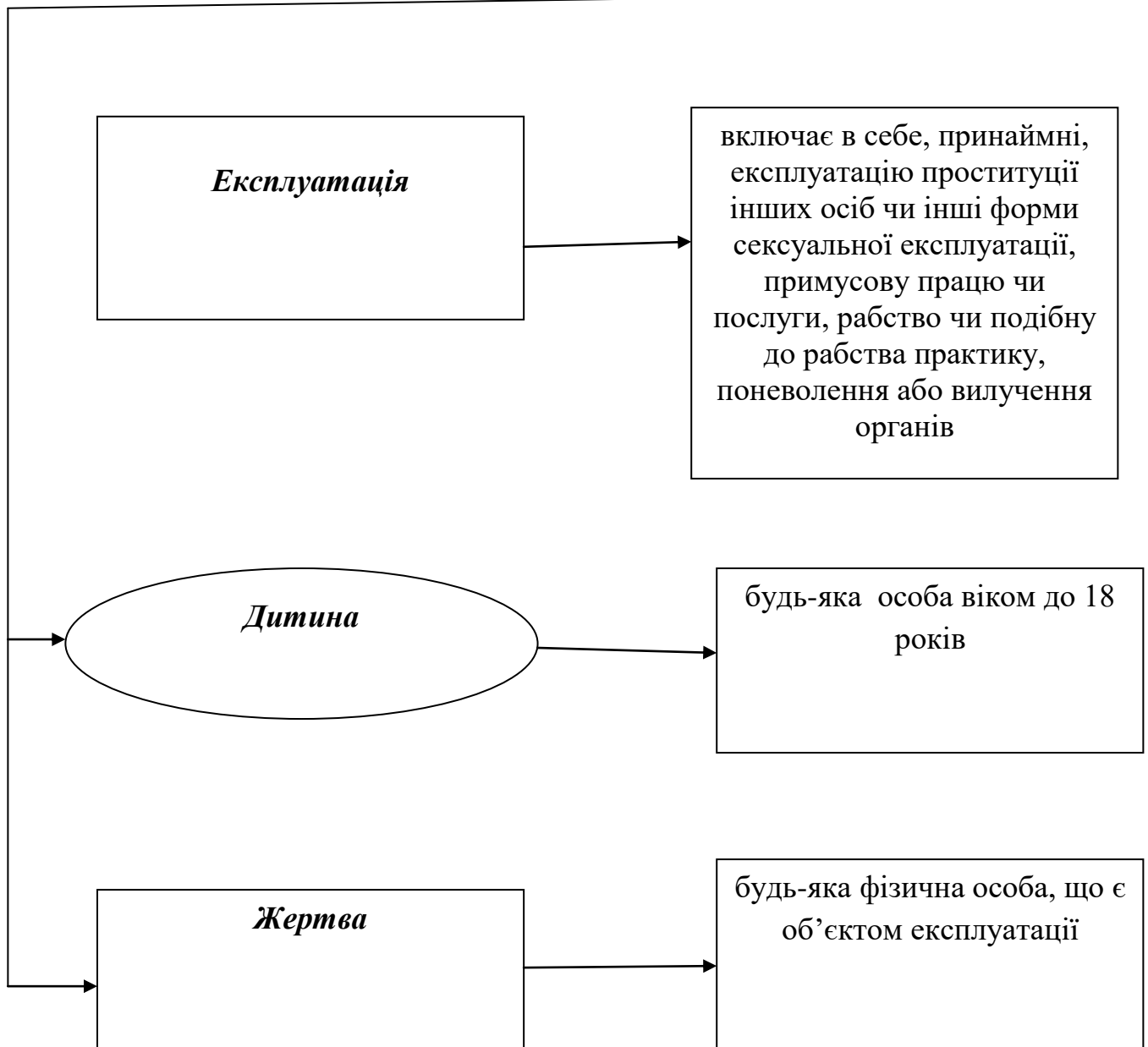
1	Транснаціональна злочинність, у тому числі й пов'язана з експлуатацією дітей , а також заходи протидії, з різних аспектів висвітлені у науковій літературі з міжнародного, кримінального права, кримінології, оперативно-	роботи О.М. Бандурки, О.Г. Богатирьова, М.Г. Вербенського, Т.І. Возної, Л.Н. Галенської, О.М. Джужи, Н.А. Зелінської, І.І. Карпеця, Н.С. Карпова, В.А. Козака, Г.А. Кохан, В.С. Кузьмічова, Я.Г. Лизогуба, В.В. Лунєєва, А.С. Мацко, А.М. Орлеана,

	розшукової діяльності, кримінального процесу та криміналістики	В.П. Панова, Н.В. Плахотнюк, Ю.І. Римаренка, О.В. Святун, В.Л. Чубарева
2	Питання методики розслідування злочинів, зокрема експлуатації дітей розглядалися	у роботах В.П. Бахіна, П.Д. Біленчука, Р.С. Белкіна, В.К. Весельського, А.Ф. Волобуєва, В.Г. Гончаренка, С.Ю. Журавлева, А.В. Іщенко, О.Н. Колесніченка, В.О. Коновалової, Г.А. Матусовського, Г.К. Смирнова, В.О. Образцова, В.В. Пясковського, М.В. Салтевського, П.В. Цимбала, В.Ю. Шепітька, М.П. Яблокова
3	Окремим напрямом розслідування експлуатації дітей присвячені роботи таких науковців	як А.М. Бандурка, В.І. Борисов, М.Г. Вербенський, В.К. Весельський, І.О. Воронов, О.Г. Горбунова, Н.О. Гуторова, О.М. Джужа, В.А. Козак, Г.Л. Кохан, В.М. Куц, К.Б. Левченко, Я.Г. Лизогуб, О.Л. Маніна, Д.Й. Никифорчук, В.В. Пясковський, В.Б. Розвадовський, Д.Б. Санакоєв, О.В. Святун, Є.Д. Скулиш, Г.К. Смирнов, Є.Ф. Стрекалов, О.В. Швед та ін.

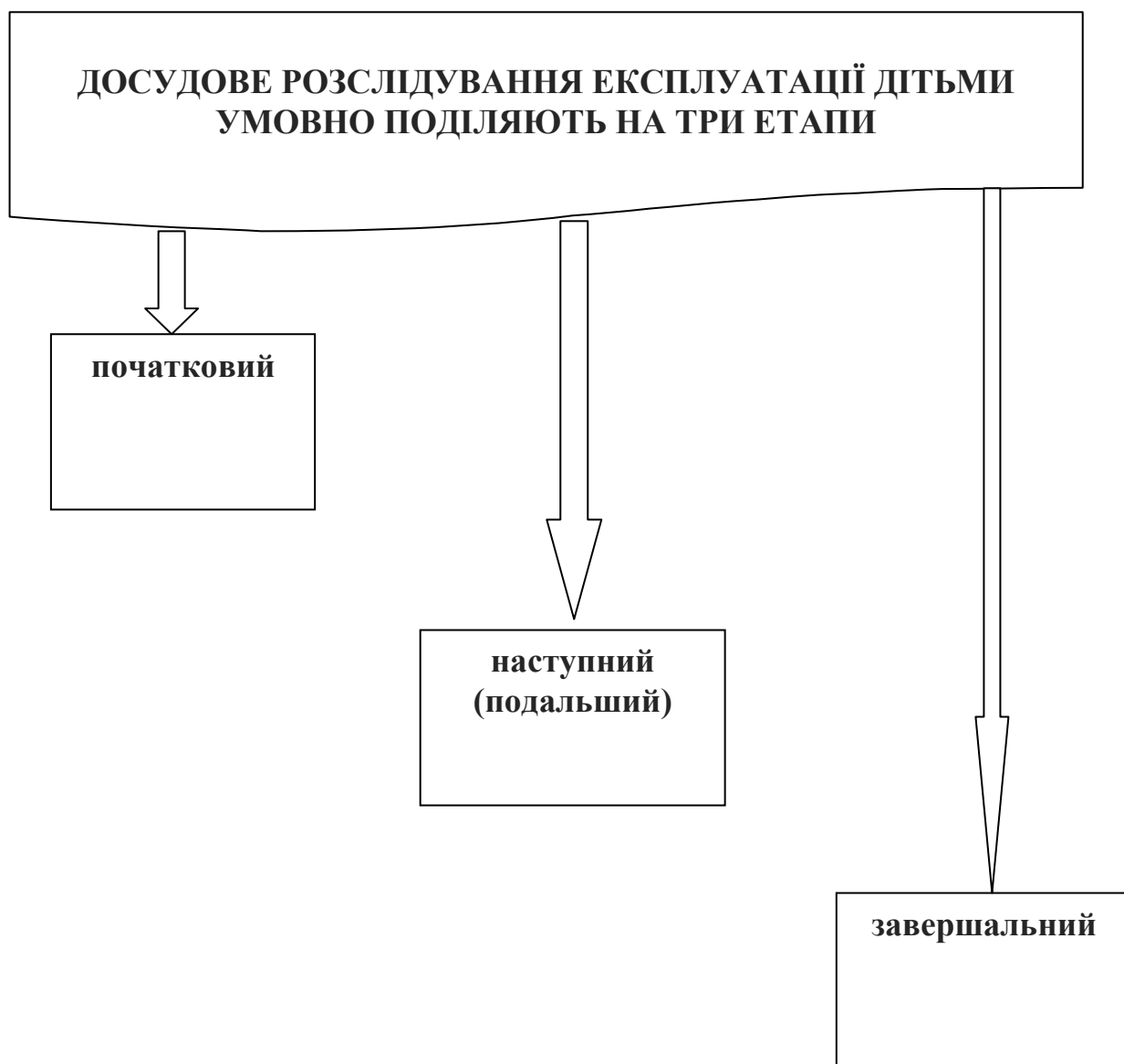

**Конвенція Ради Європи про
заходи щодо протидії торгівлі
людьми від 16.05.2005**

Конвенцію ратифіковано
Законом № 2530-VI від
21.09.2010

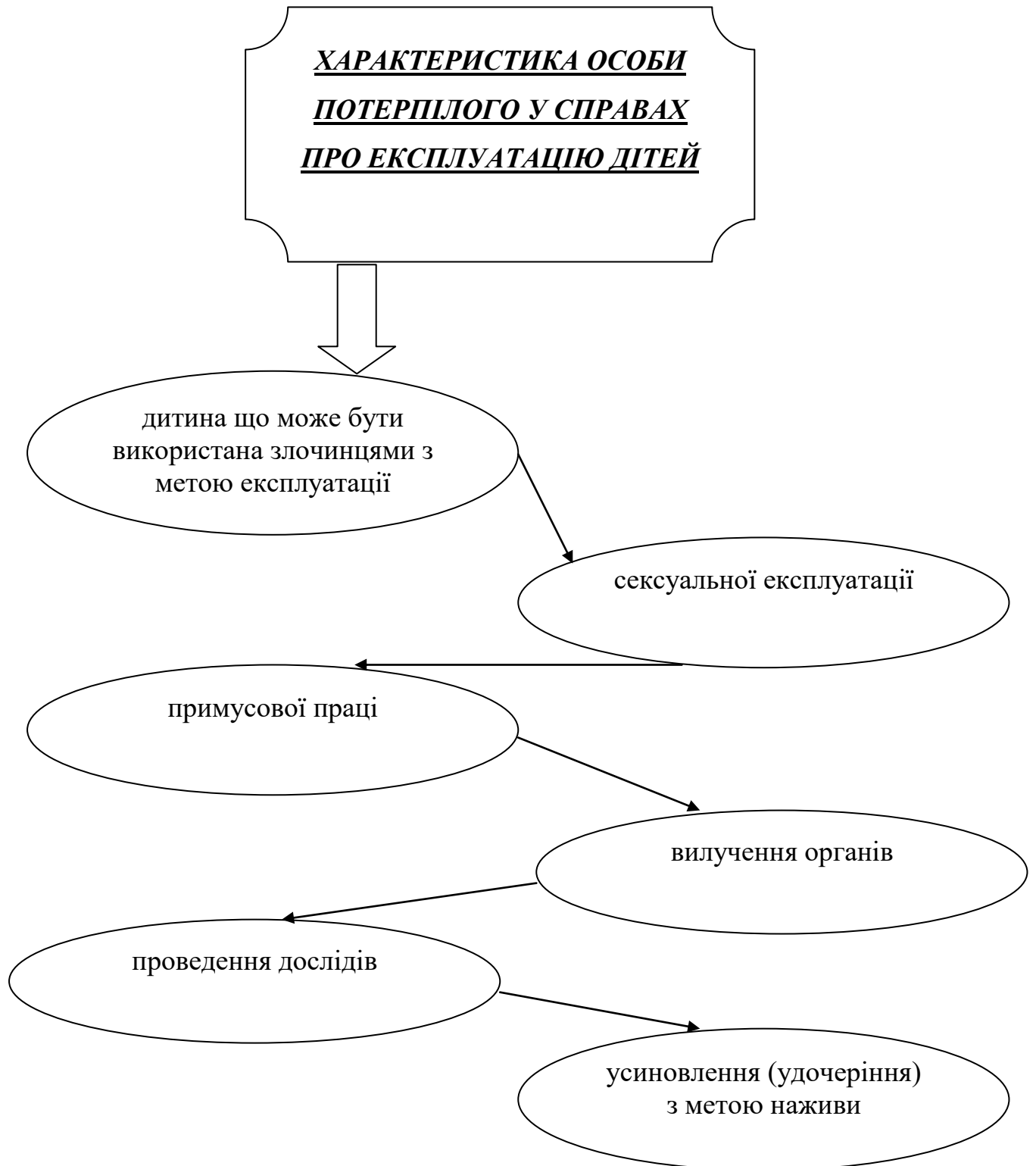
ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП ЕКСПЛУАТАЦІЇ ДІТЕЙ

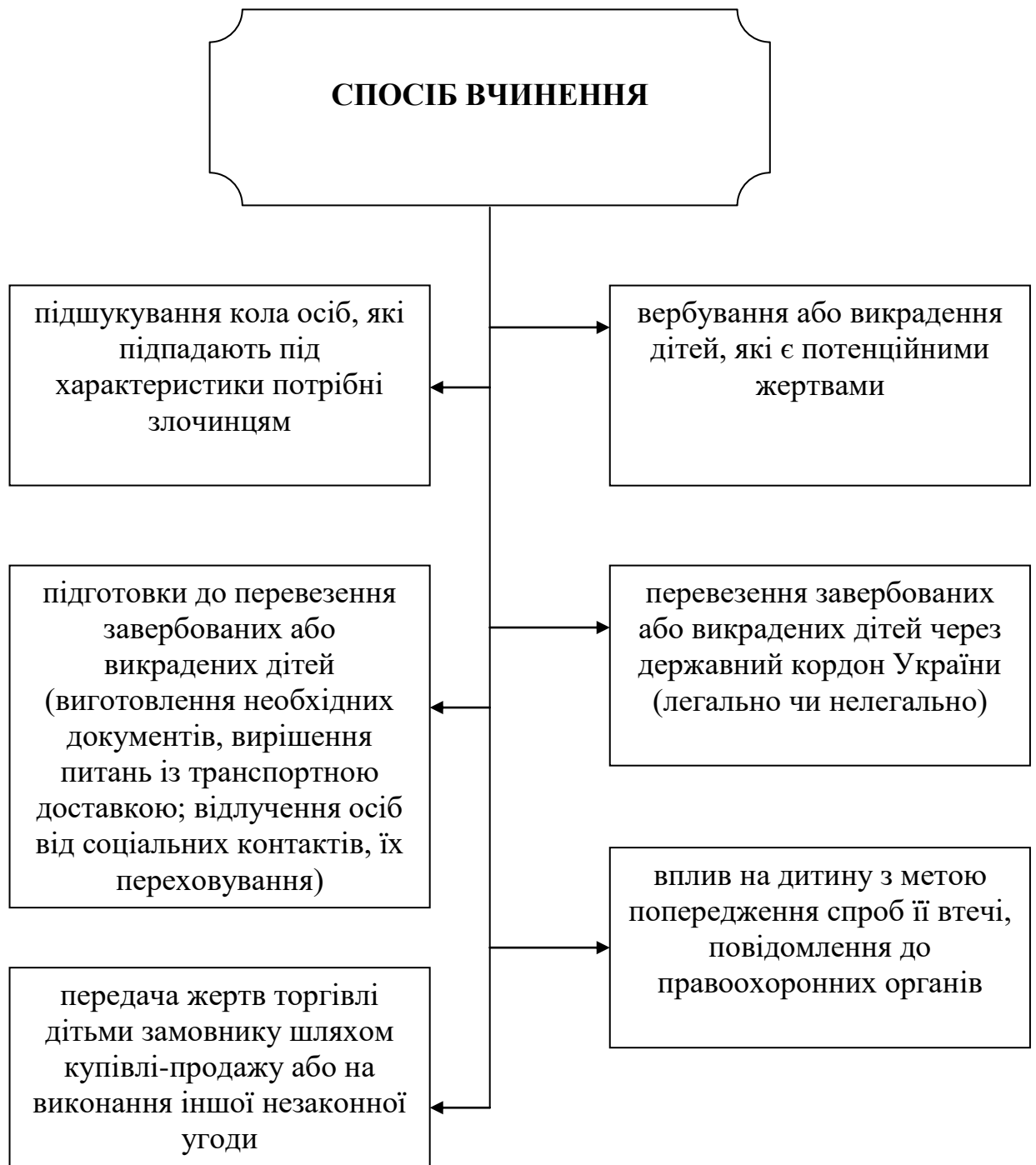
це період проведення слідчих
(розшукових) і негласних слідчих
(розшукових) дій, часовому чиннику
реалізації яких властива так звана
невідкладність, і головними
завданнями яких є, крім іншого, такі

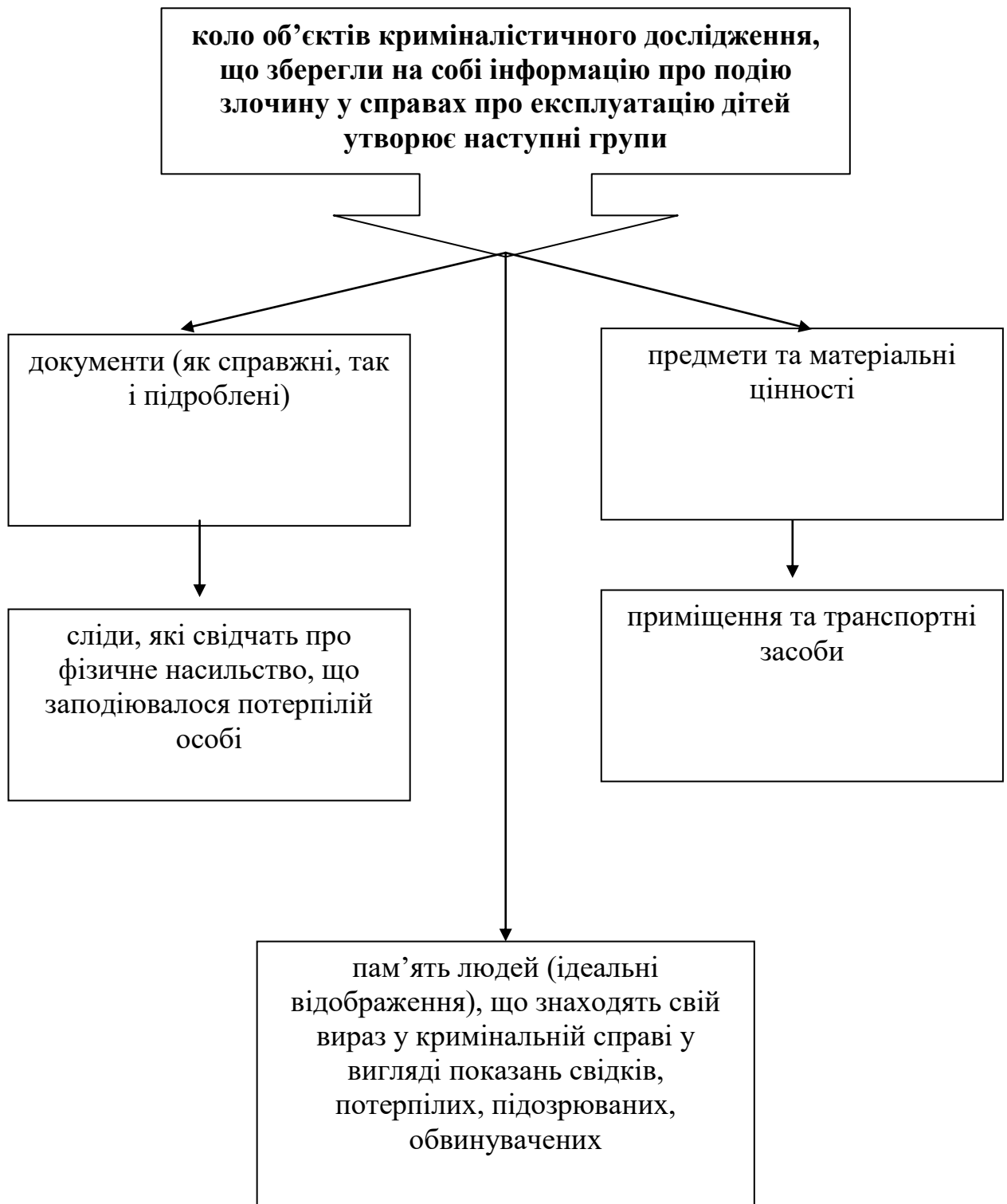
максимальне підтвердження
початкового припущення, що
подія, відомості про яку
внесено до Єдиного реєстру
досудових розслідувань, має
ознаки злочину

встановлення особи, яка вчинила
злочин

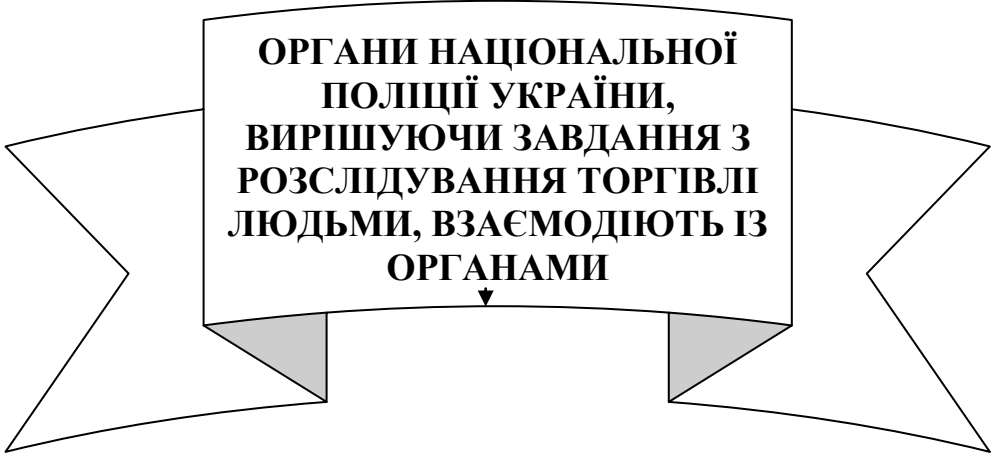

**ОРГАНИ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ,
ВИРІШУЮЧИ ЗАВДАННЯ З
РОЗСЛІДУВАННЯ ТОРГІВЛІ
ЛЮДЬМИ, ВЗАЄМОДІЮТЬ ІЗ
ОРГАНАМИ**

Служби безпеки України

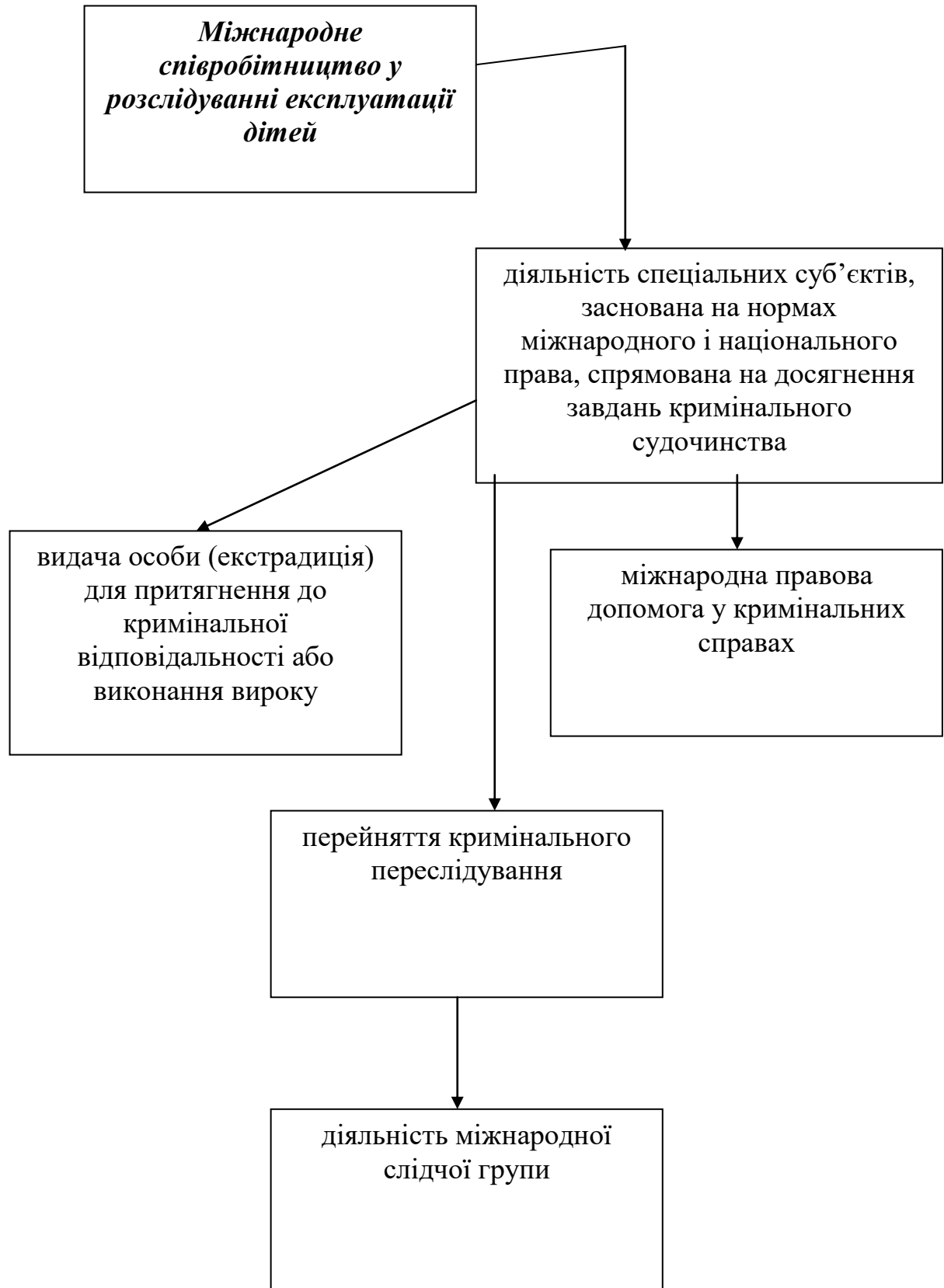
**Офісом Генерального
Прокурора України**

**Адміністрацією державної
прикордонної служби
України**

**Державною прикордонною
службою України**

**Міністерством юстиції
України**

**Міністерством закордонних
справ України**

**З УРАХУВАННЯМ ПРИРОДИ ЗЛОЧИНУ
ЕКСПЛУАТАЦІЇ ДІТЕЙ ТА ОБ'ЄКТИВНОЇ
ЗАКОНОМІРНОСТІ ЙОГО ВЧИНЕННЯ
ПОЕТАПНО ВИДІЛЯЮТЬ ТАКІ СТАДІЇ:**

підшукування жертви експлуатації, знярядь, засобів та інструментів майбутньої операції з нею, досягнення домовленості із контрагентами злочинної угоди про переміщення жертви та оплату її вартості

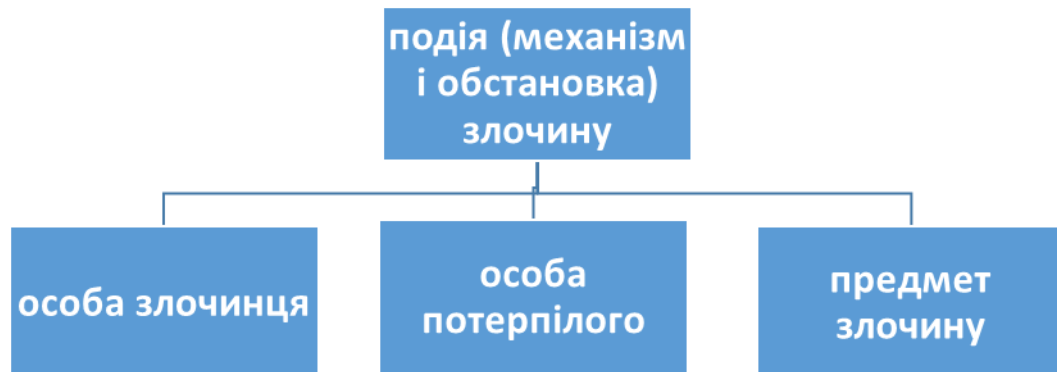
умовляння або примушення жертви вчиняти певні дії або ухилятися від їх вчинення з метою полегшення вчинення злочину

фізичне пересування жертви до замовника за чітко встановленим маршрутом в умовах максимальної конспірації

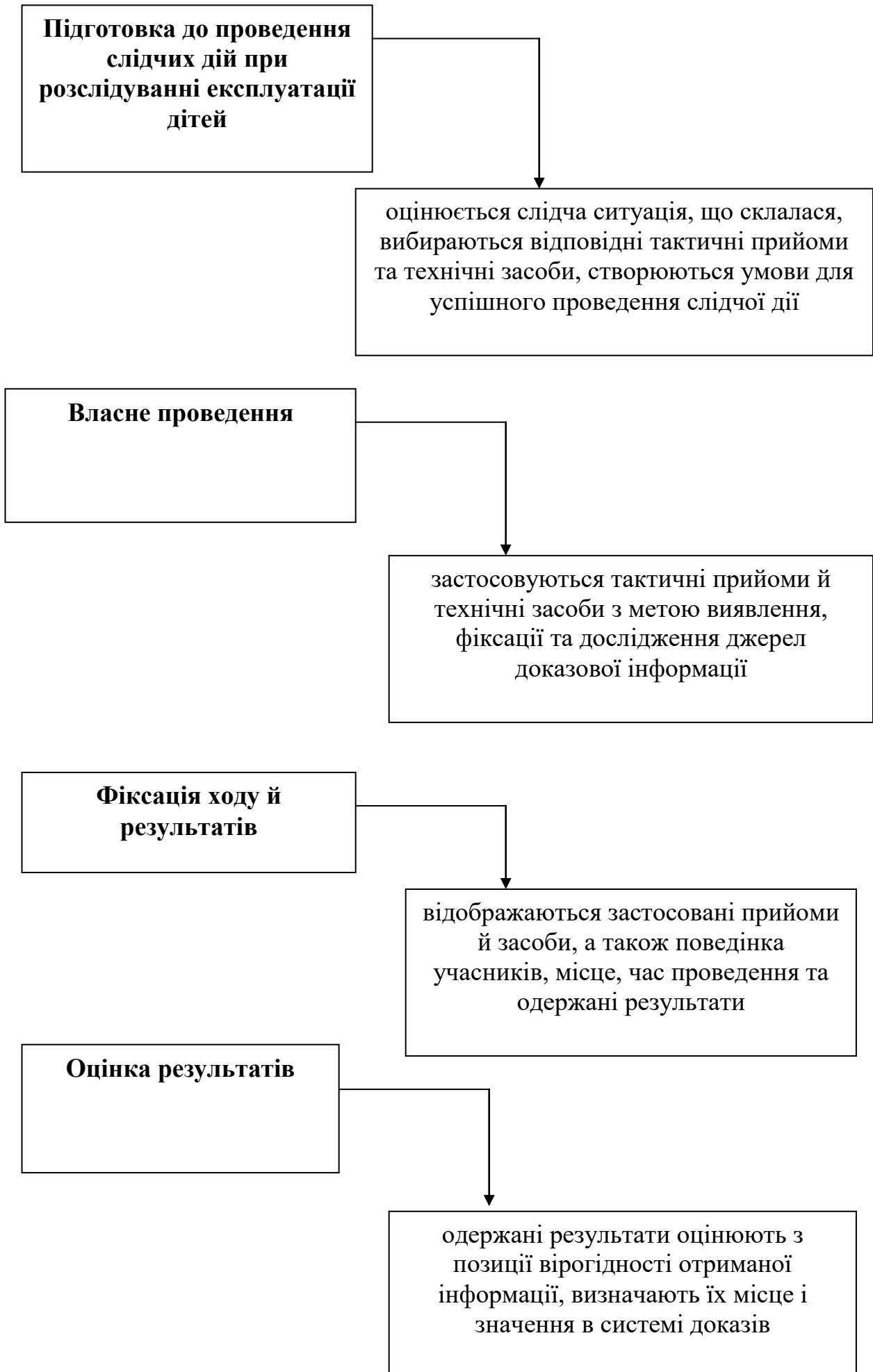
експлуатація жертви, яка, як правило, є найбільш тривалою та включає низку способів використання, придушення опору жертви, забезпечення контролю за її поведінкою

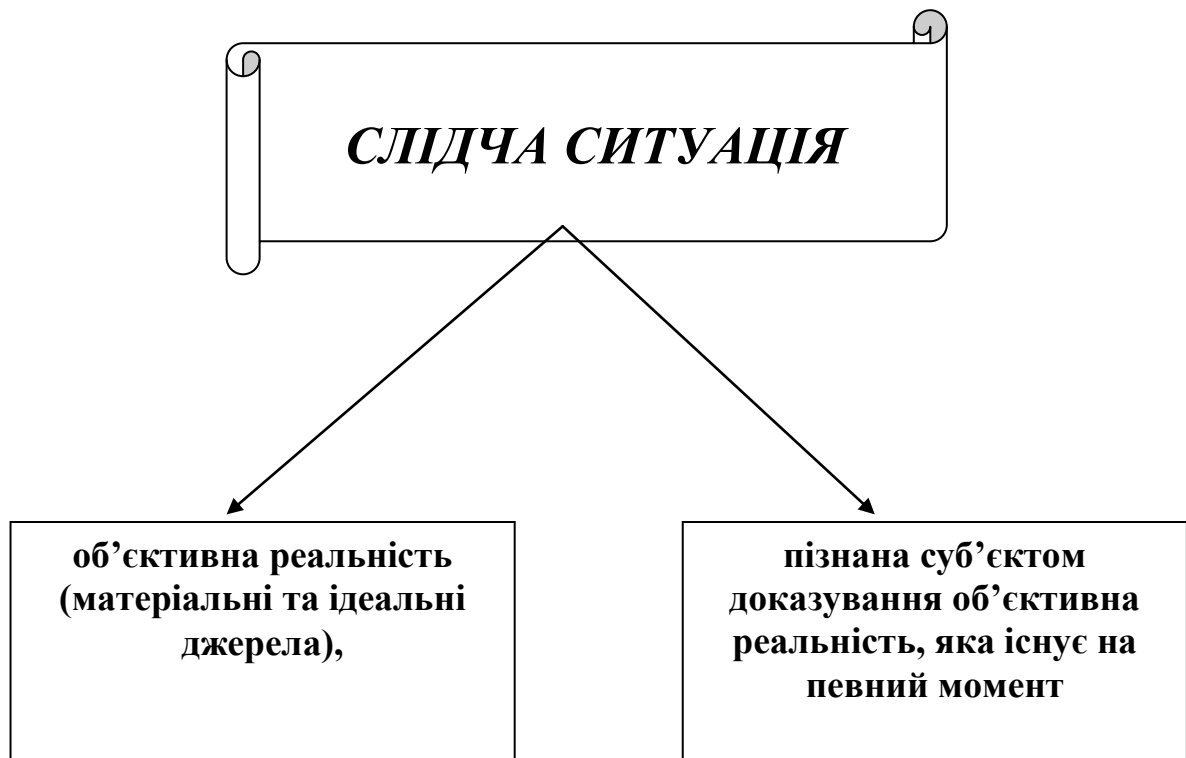
2.2 Планування і організація розслідування експлуатації дітей

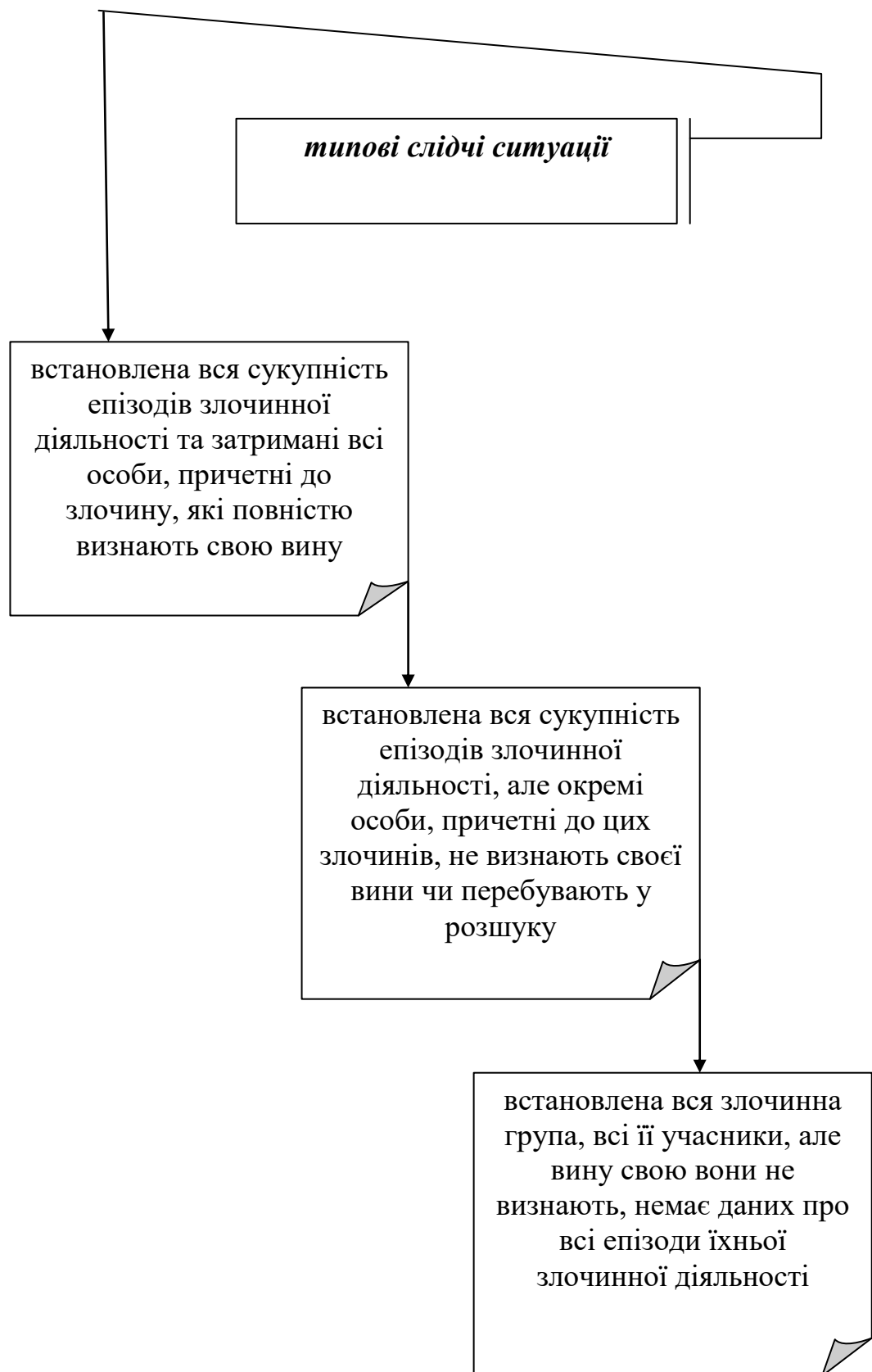
КЛАСИФІКАЦІЯ ПРОБЛЕМНИХ СЛІДЧИХ СИТУАЦІЙ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЕКСПЛУАТАЦІЄЮ ДІТЕЙ

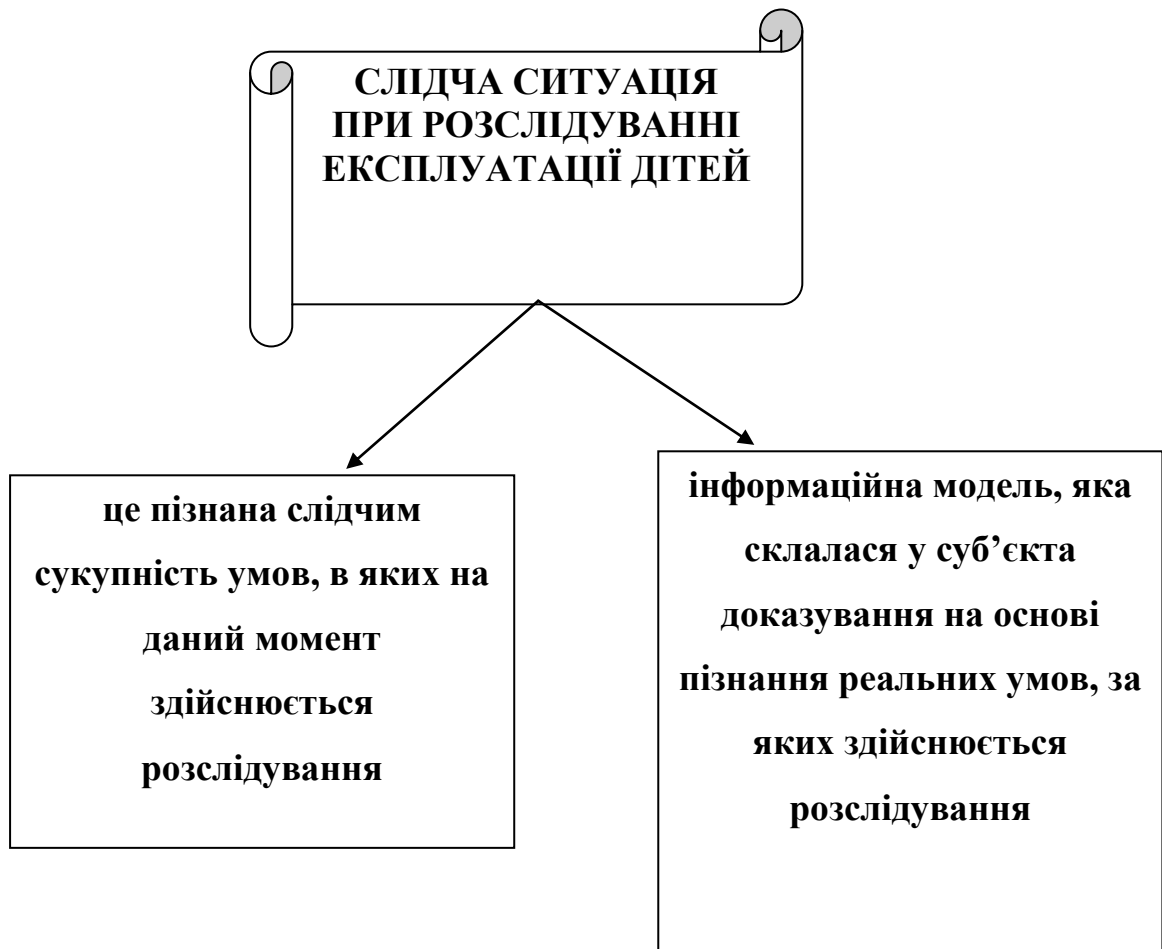

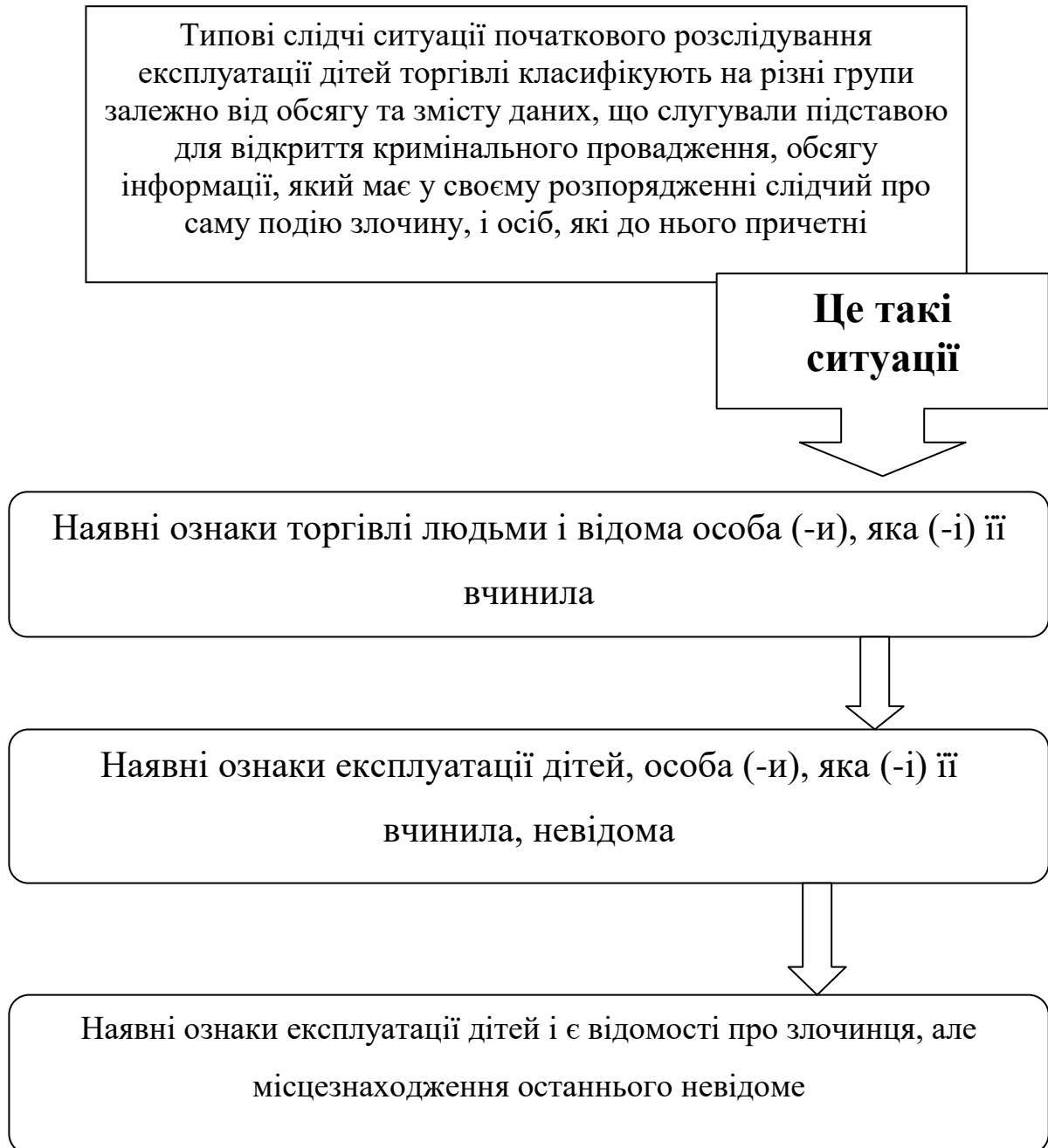

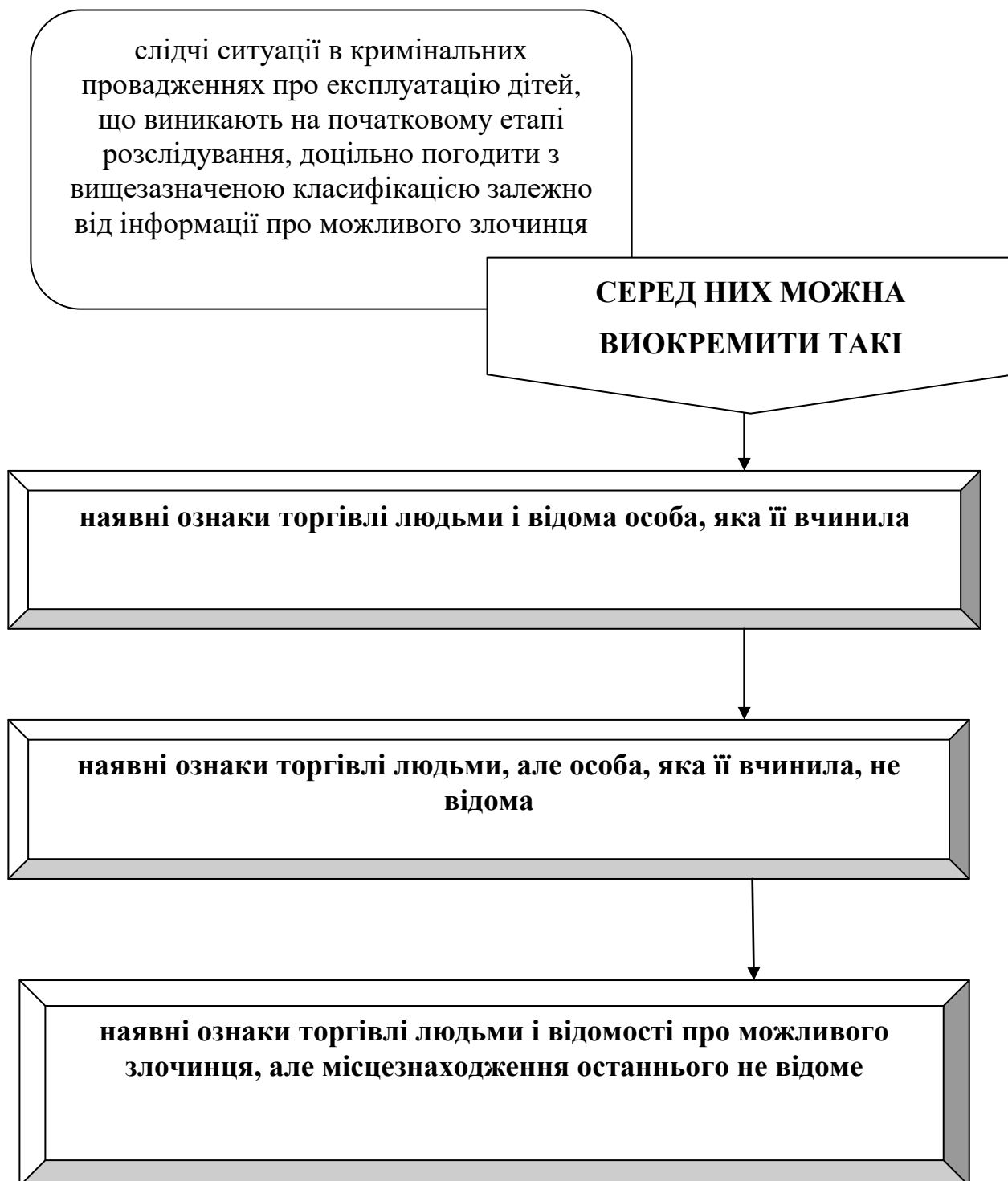

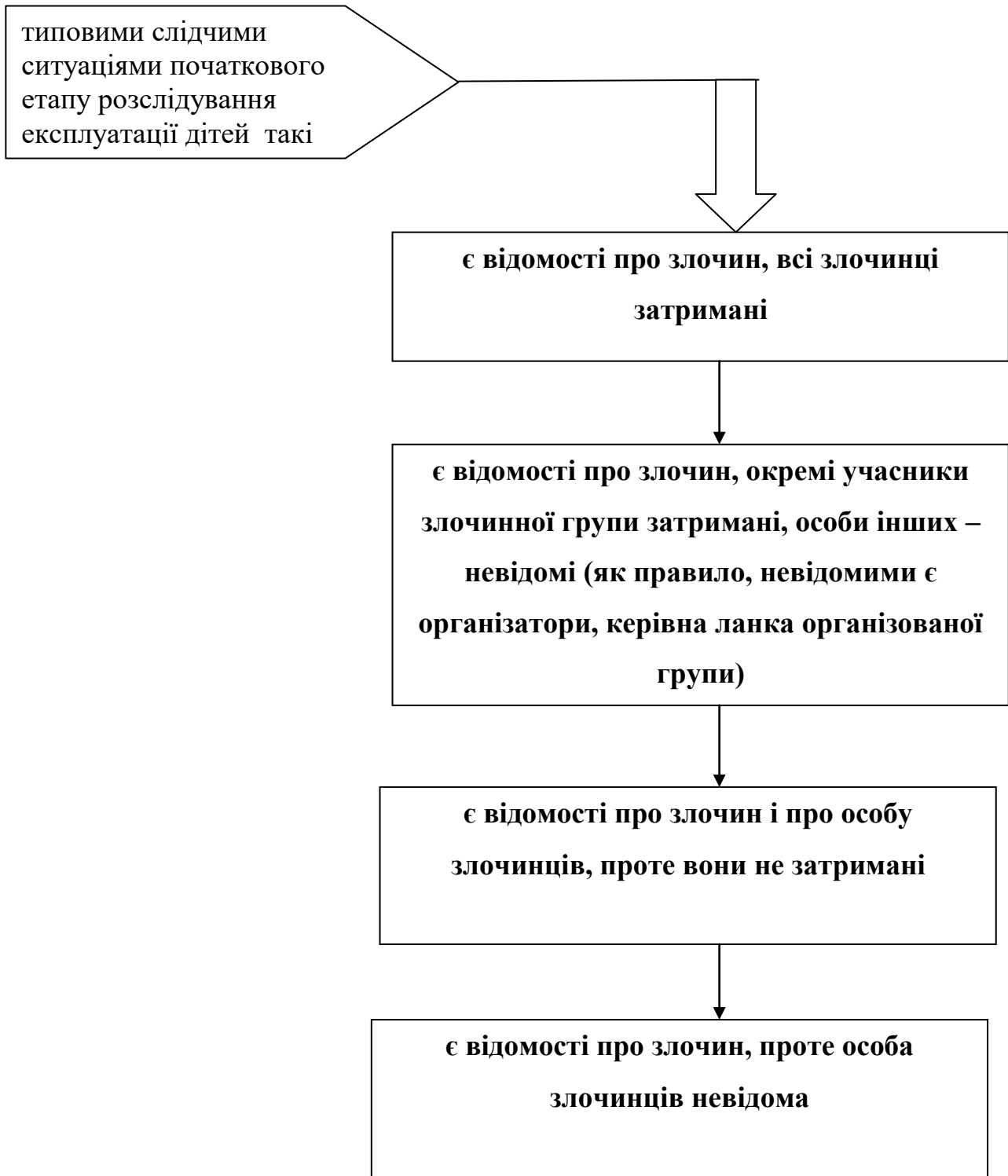

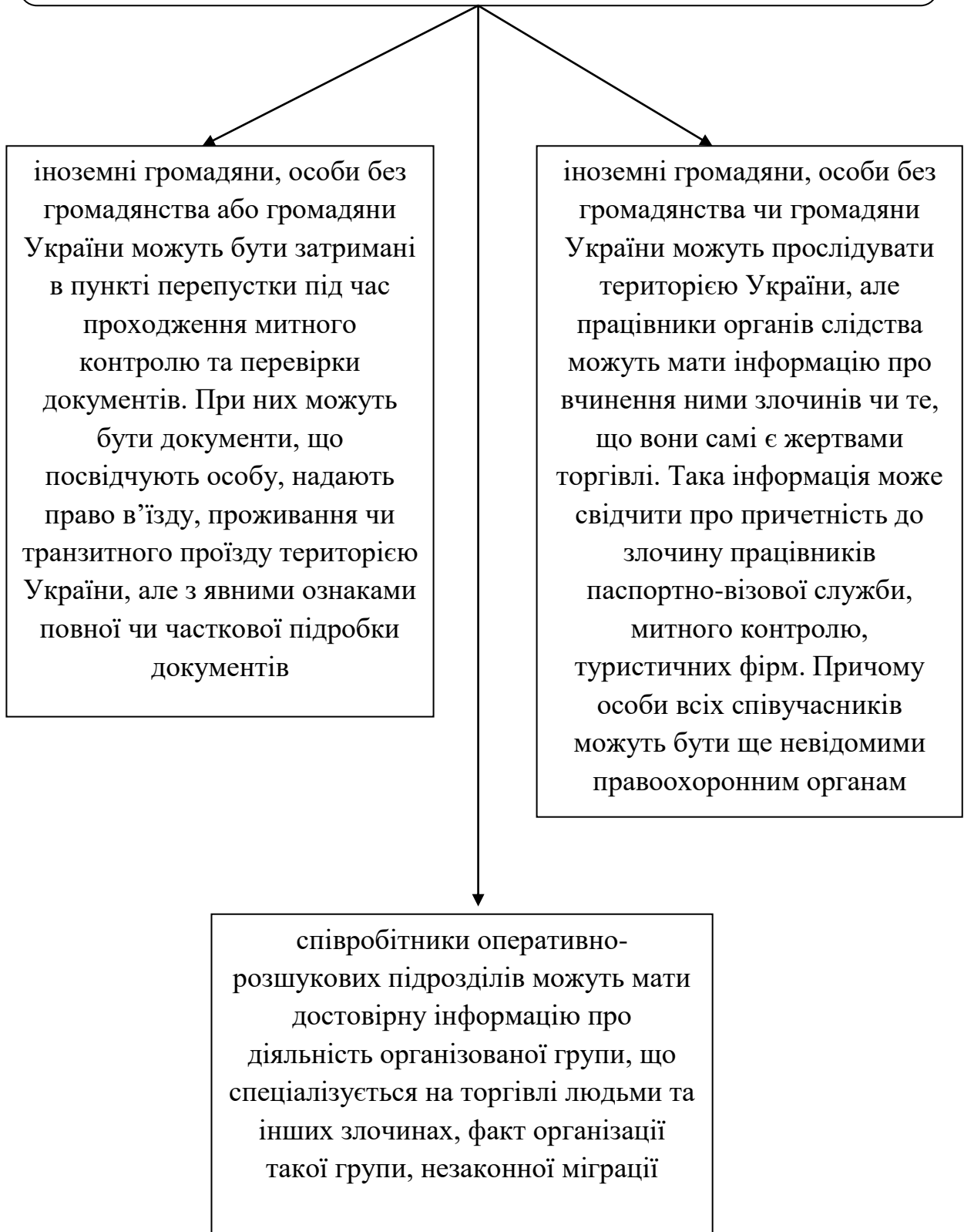

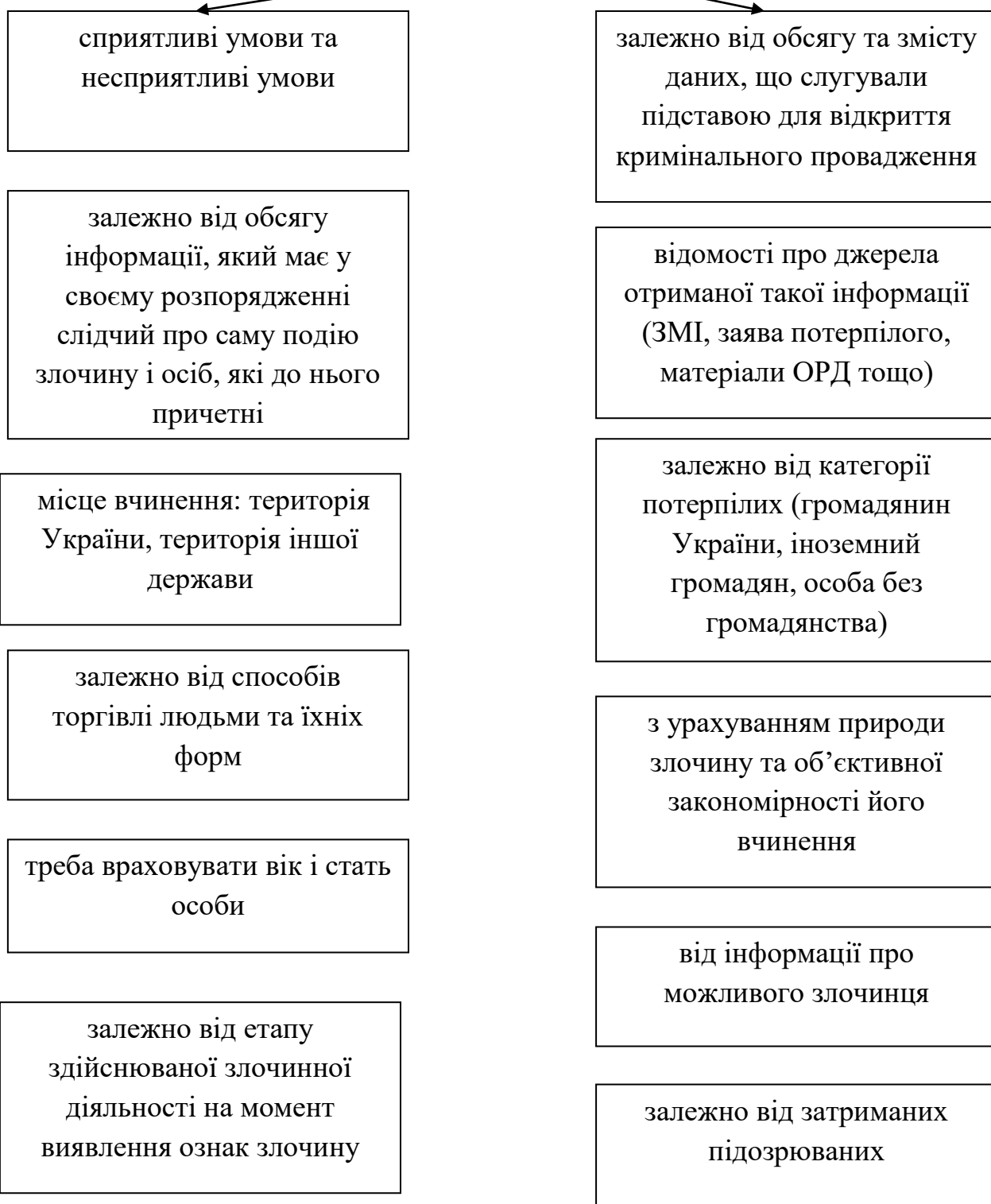

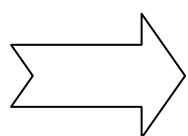
Установлено також такі типові слідчі ситуації

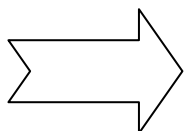
*критерії для формування
типових слідчих ситуацій
початкового етапу розслідування
експлуатації дітей*

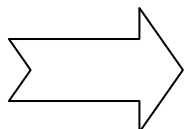
тактичні завдання початкового етапу розслідування вирішуються шляхом проведення наступних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, а саме:

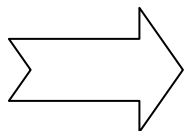
допит потерпілої особи щодо всіх обставин вчинення злочину

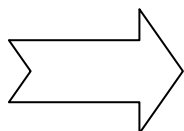
призначення судово-медичної, судово-психологічної та (у разі необхідності) судово-психіатричної експертиз потерпілої особи

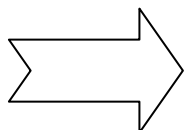
допит свідків злочину

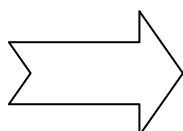
допит підозрюваних у вчиненні торгівлі людьми та експлуатації дітей

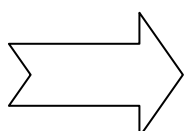
огляд і обшуки в місцях, де потерпілі експлуатувались, переховувались злочинцями

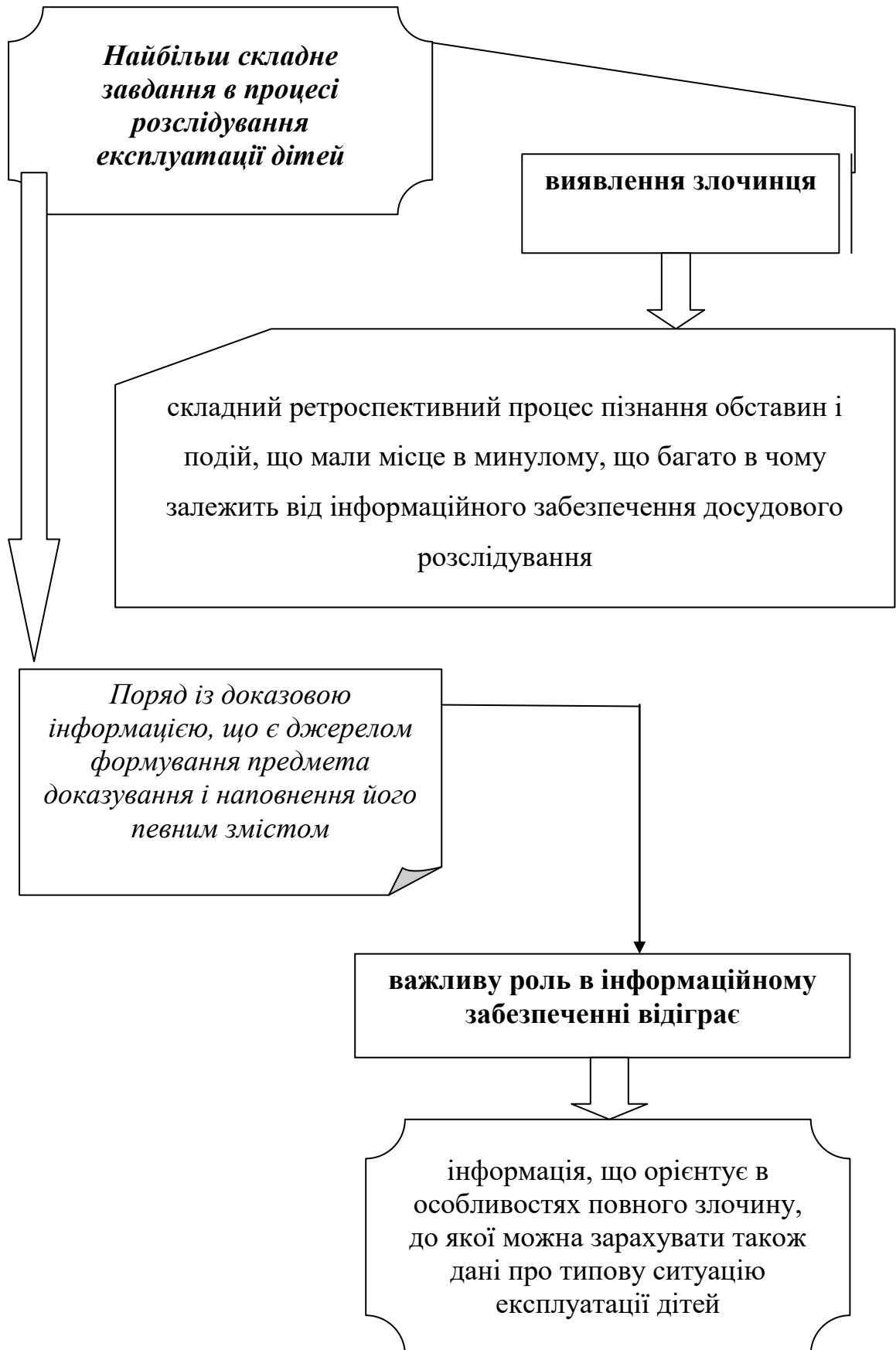
пред'явлення потерпілим і свідкам дії впізнання осіб підозрюваних у вчиненні торгівлі людьми та експлуатації дітей (у разі необхідності з дотриманням заходів безпеки)

проведення одночасних допитів між співучасниками, а також з участю потерпілої особи та свідків злочину

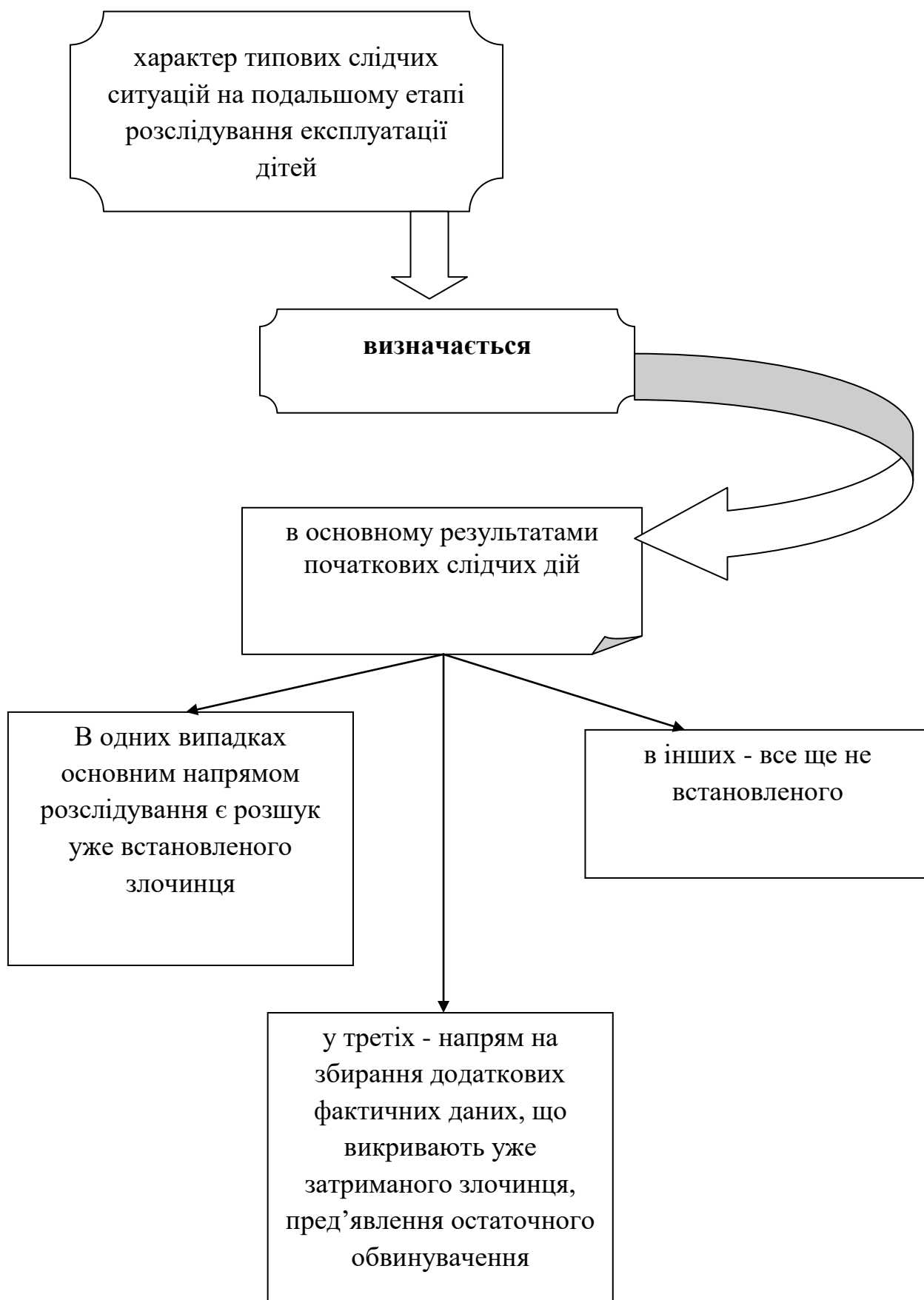
обшук робочого місця і місця проживання кожного з підозрюваних із метою виявлення та вилучення речових доказів і документів, які підтверджують участь кожного у вчиненні злочин тощо

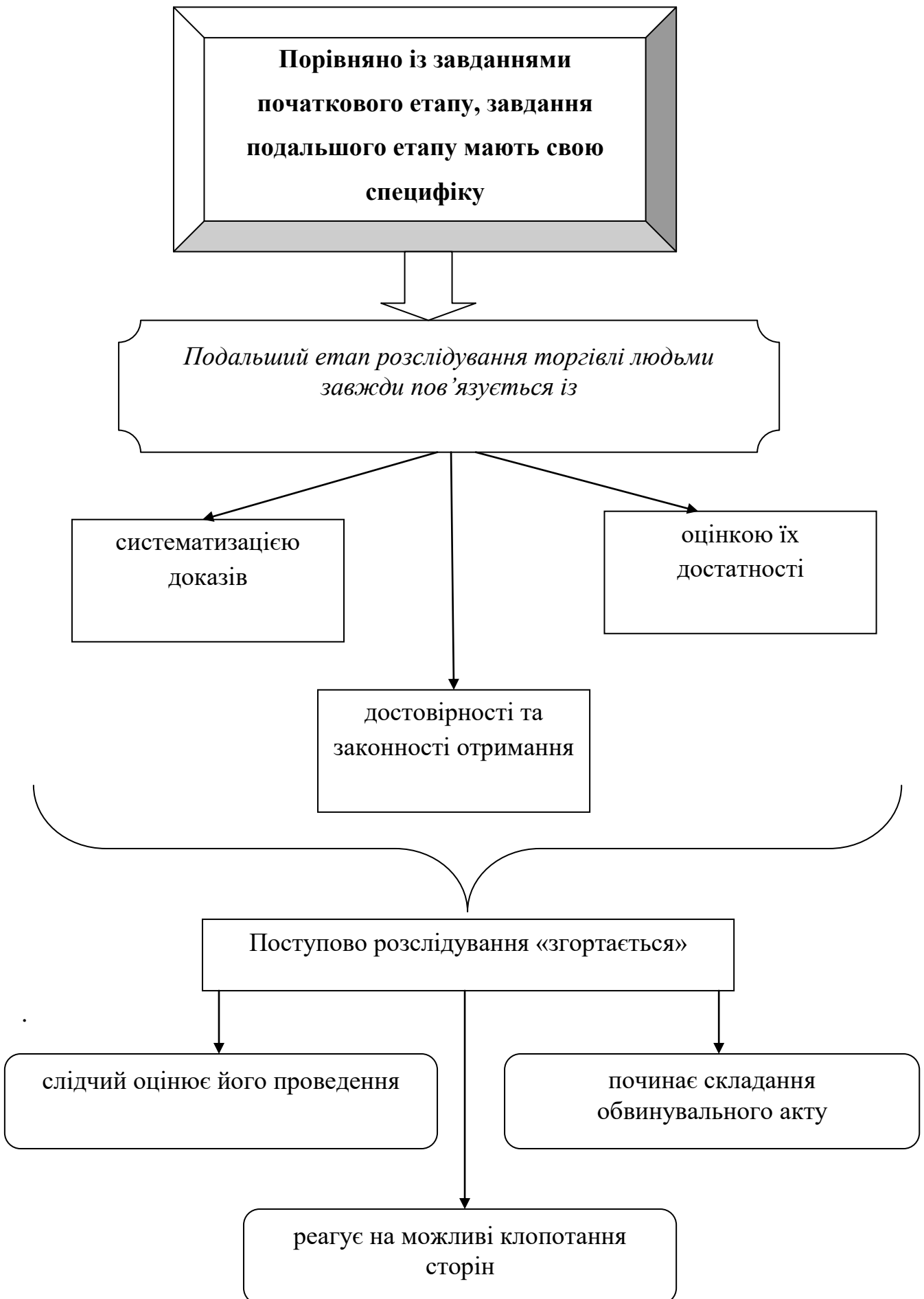

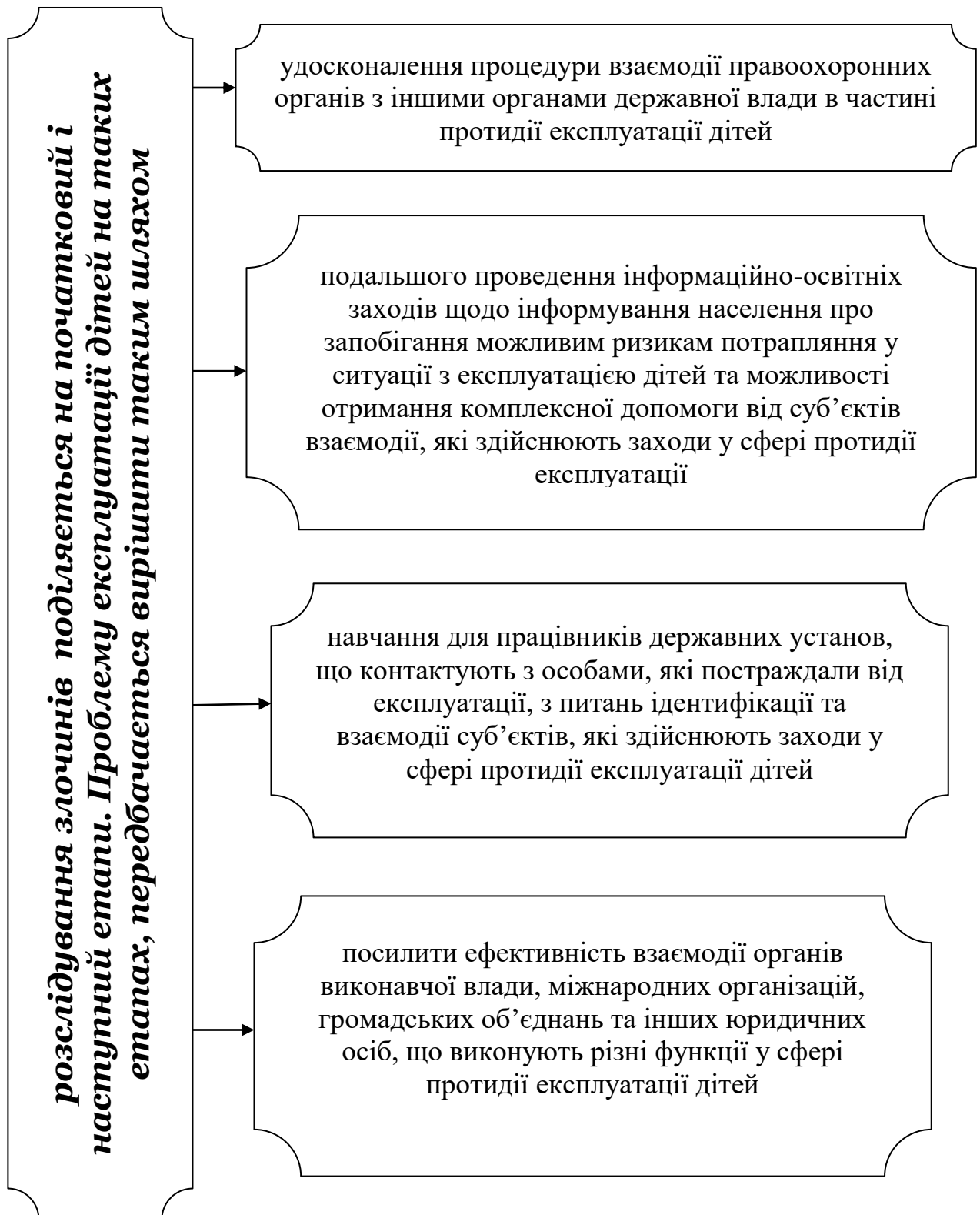
2.3 Особливості організації наступних слідчих (розшукових) дій при розслідуванні експлуатації дітей

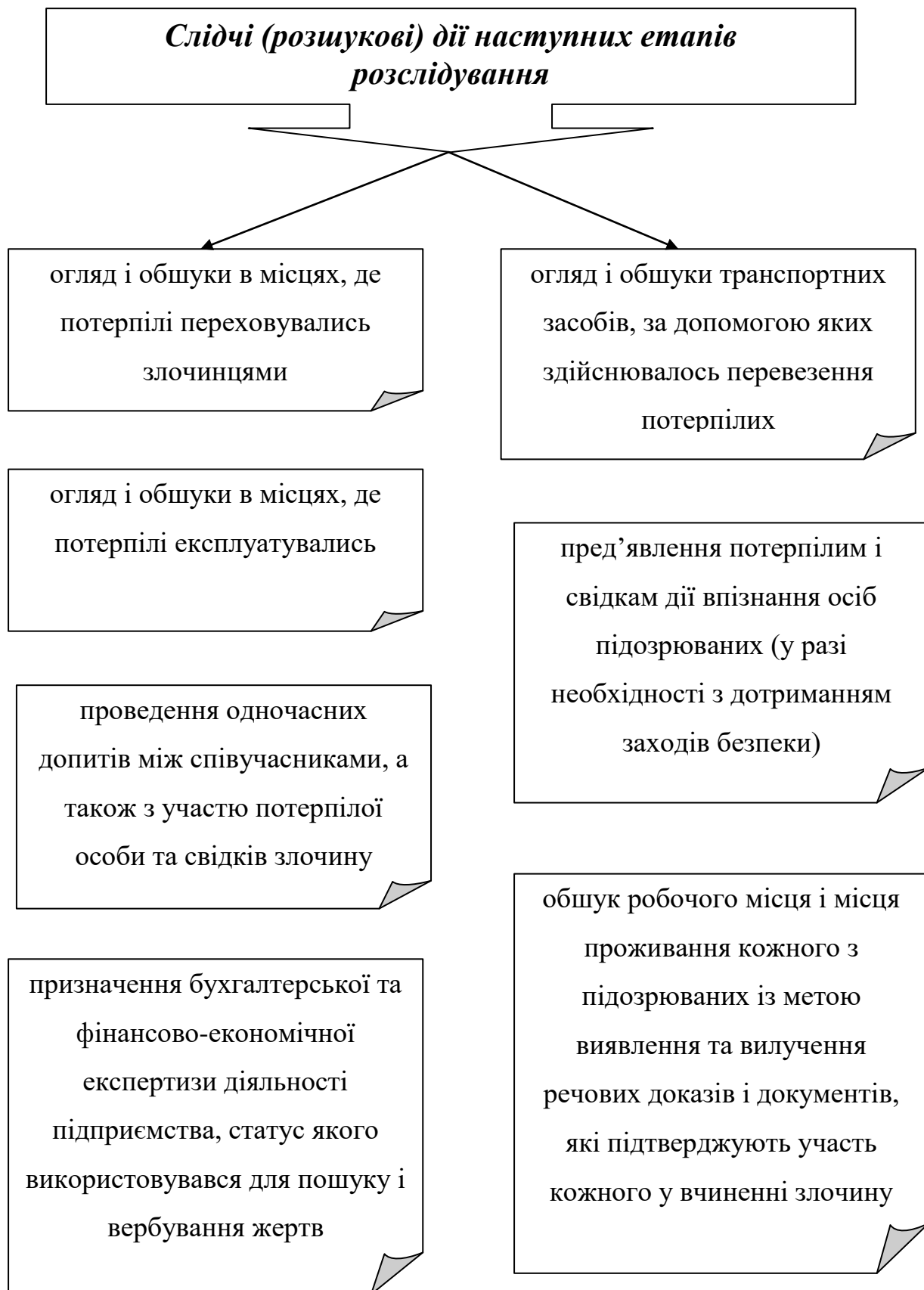

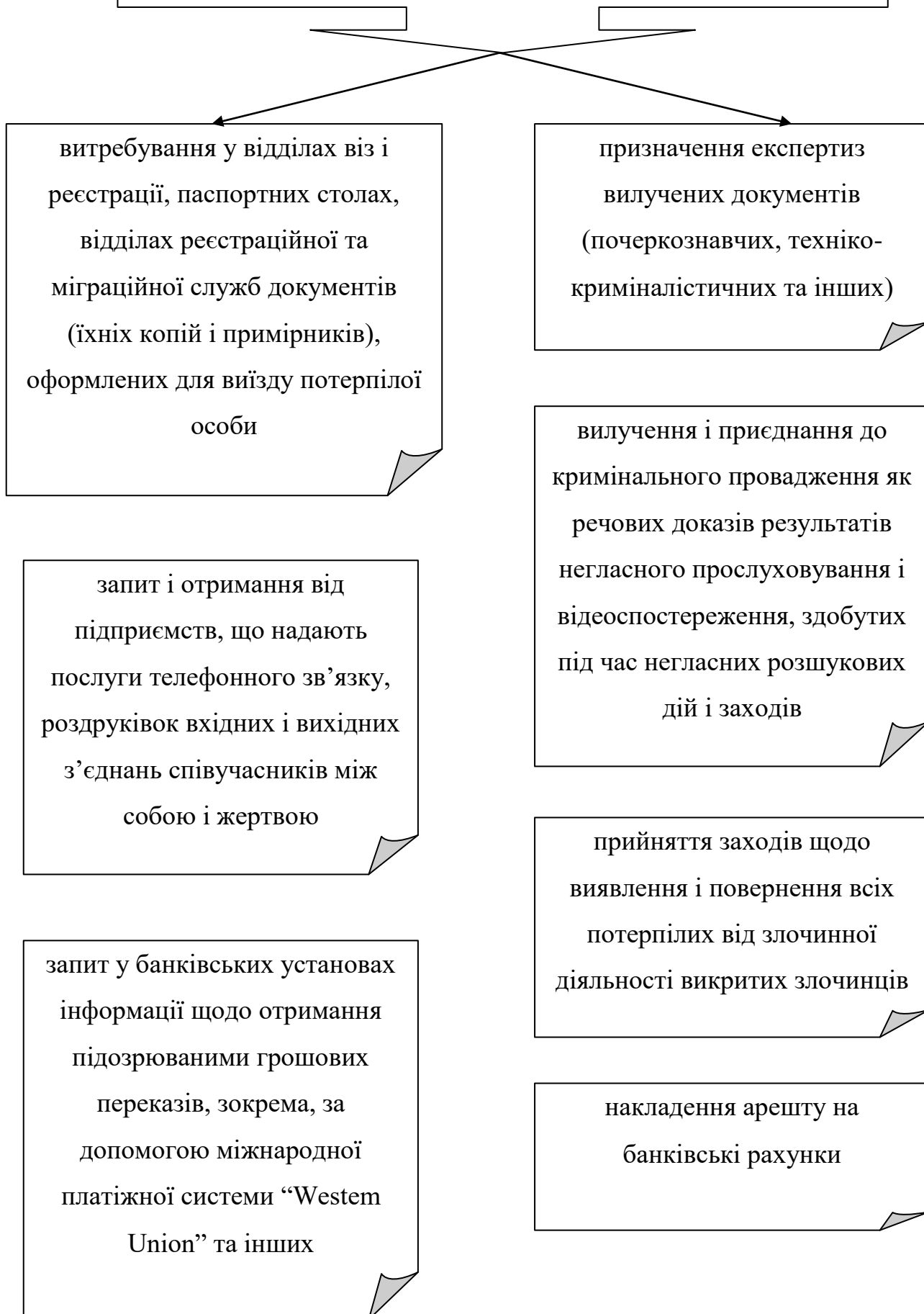

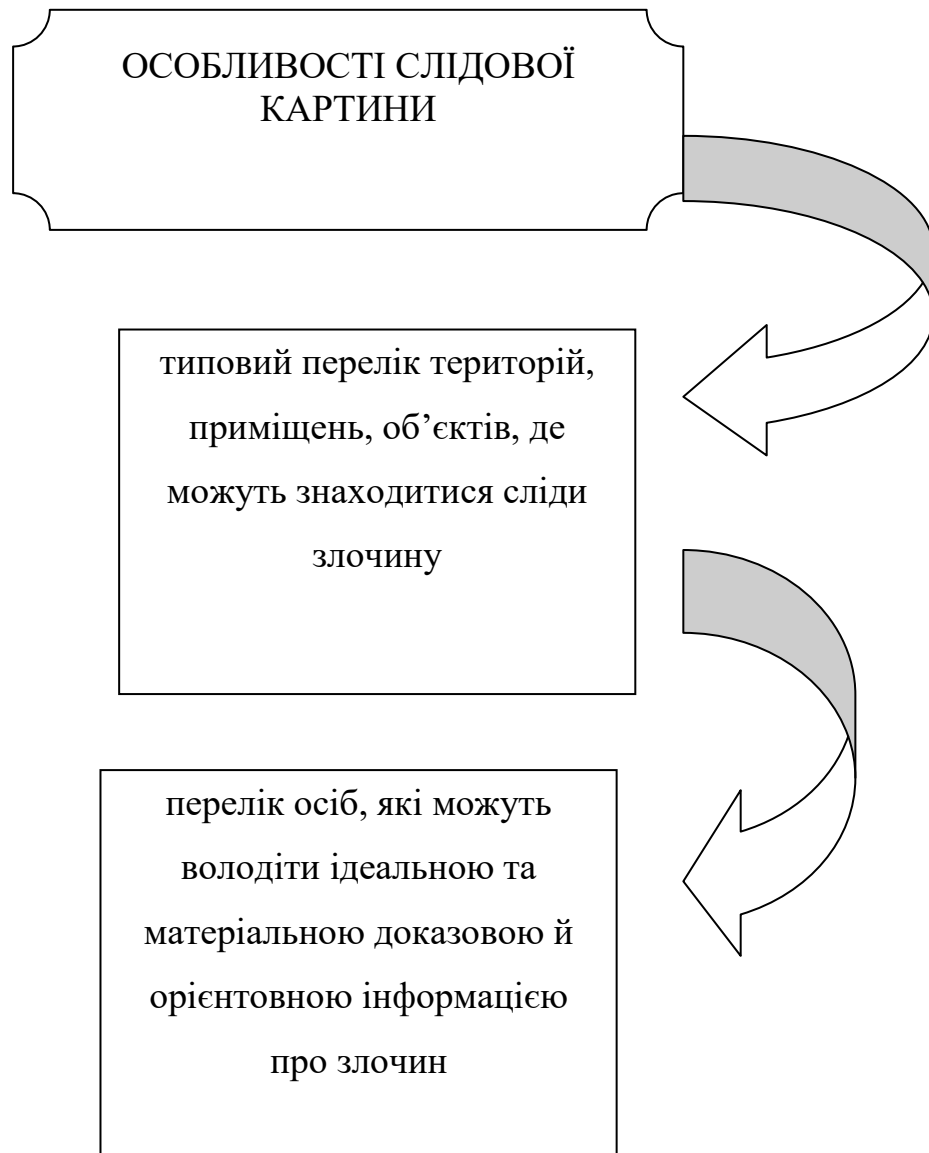

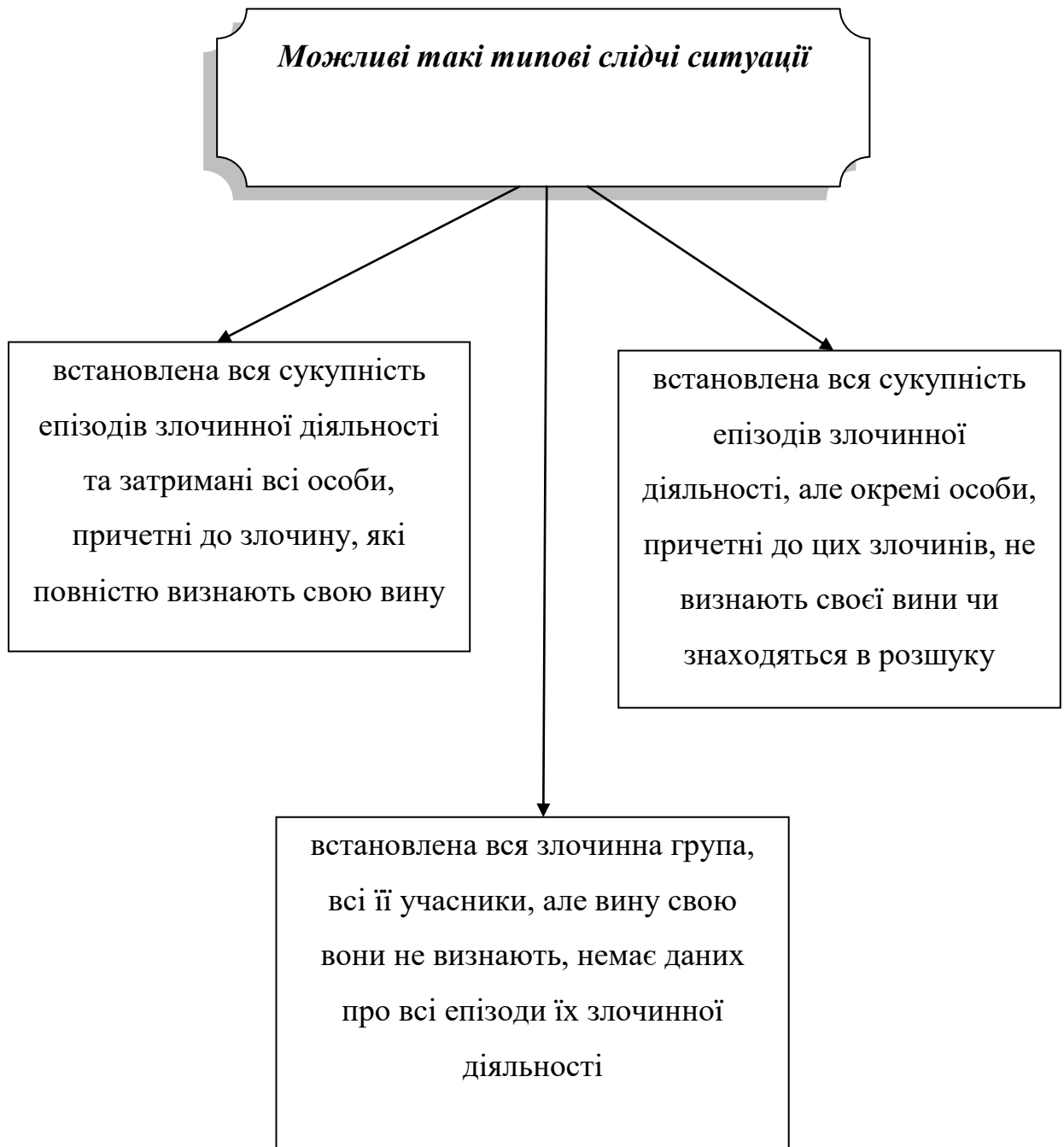

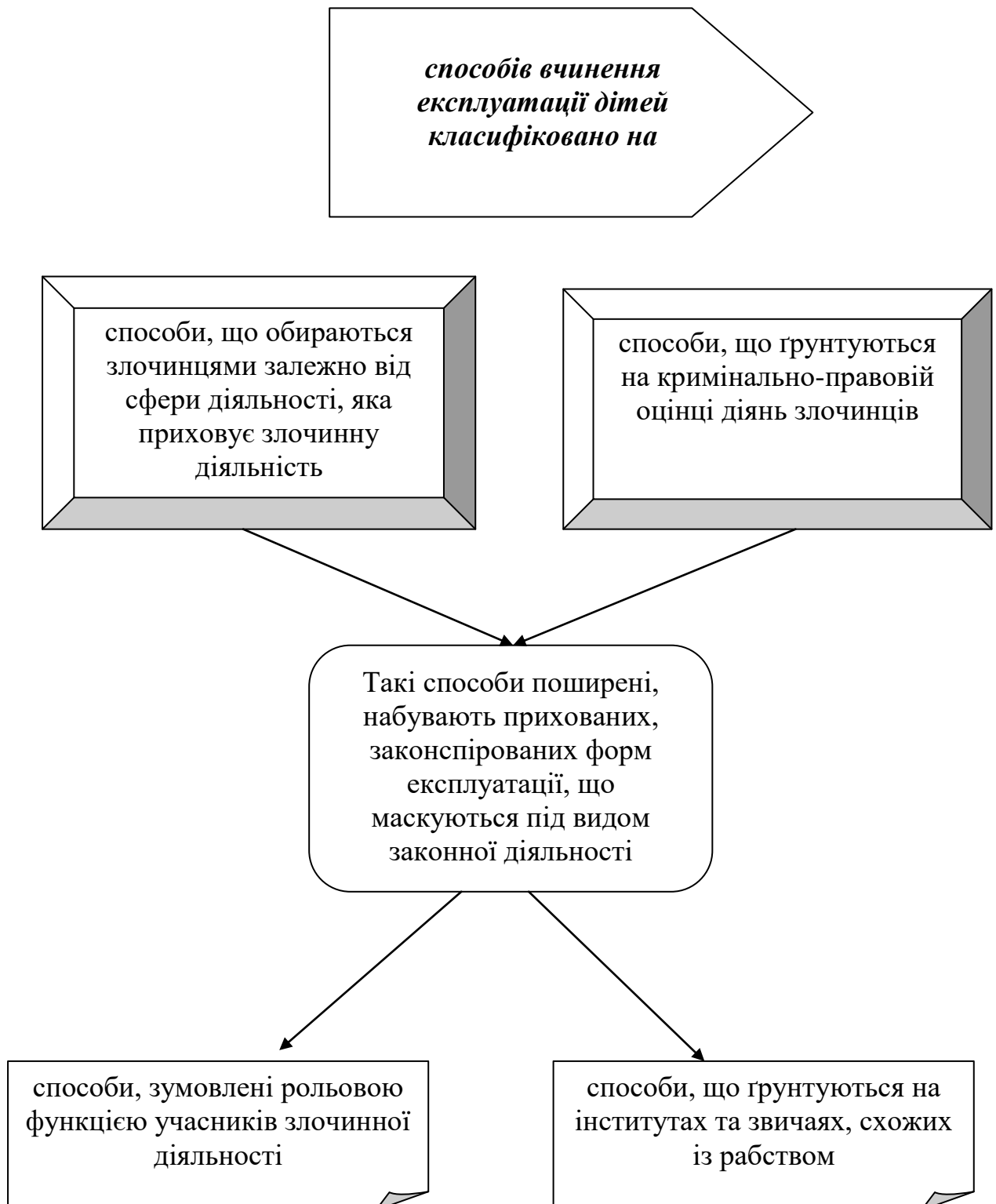

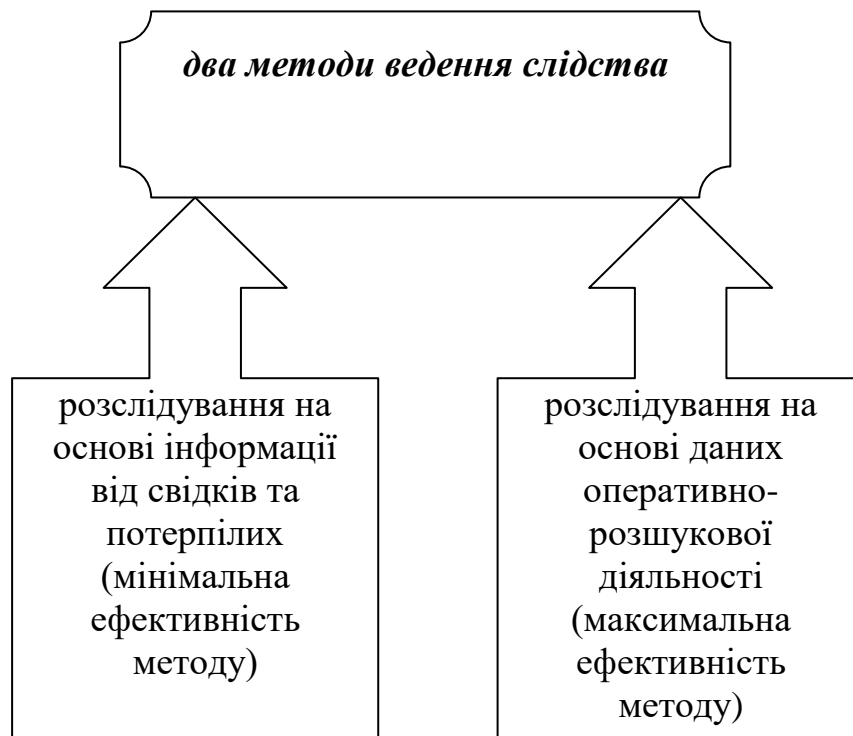
**Слідчі (розшукові) дії наступних етапів
розслідування**

ВИСНОВКИ

В процесі комплексного аналізу основ методики розслідування експлуатації дітей, проведеного в межах кваліфікаційної роботи, на основі аналізу чинного законодавства України і практики його реалізації, теоретичного осмислення ряду наукових праць у різних областях знань, сформульовано ряд висновків, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на удосконалення чинного галузевого законодавства в досліджуваній сфері.

1. Експлуатацію дитини варто вважати як передбачене Кримінальним кодексом України, суспільно небезпечне, винне діяння, щодо дитини, яке пов'язане із використанням її праці для отримання наживи або задоволення інших потреб із можливістю застосуванням фізичного або психічного насильства, обману або зловживання довірою чи використанням безпорадного стану, обумовленого малоліттям.

2. Експлуатація дітей детермінується низкою негативних факторів, до яких можна віднести:

- складну демографічну ситуацію в Україні;
- низький матеріальний і духовний рівень життя переважної частини населення, безробіттям, а разом з ним і соціальне сирітство великої кількості дітей;
- відсутністю налагодженої системи духовного та культурного виховання дітей;
- десоціалізацією молодого покоління, пов'язаною як з недоліками сімейного виховання, так і з неналежною турботою держави про тих дітей, які, на жаль, виховуються у дитячих будинках та інтернатах;
- інтенсивним розпадом сімей; зростанням алкоголізації і наркотизації населення.

3. Криміналістичну характеристику експлуатації дітей слід розглядати як систему даних та закономірних зв'язків між ними, виявлення яких

ґрунтується на емпіричному матеріалі. Найбільш динамічними та інформативними для таких злочинів є зв'язки між групою ознак, що характеризують сліди злочину, та групою ознак, що характеризують злочинців та обрані ними способи вчинення злочину. Це пояснюється тим, що дана категорія злочинів складна за своєю природою та способами розкриття й розслідування, а тому це розслідування відбувається у напрямі від слідів злочину до обставин його вчинення та способів, які обрали злочинці.

Типова криміналістична характеристика експлуатації дітей містить такі елементи: канал торгівлі людьми, дані про слідоутворення, типові учасники злочину, типові способи вчинення злочину та його приховання, закономірні зв'язки між окремими елементами криміналістичної характеристики та механізму вчинення злочину.

4. Досудове розслідування експлуатації дітей умовно поділяють на три етапи: початковий, наступний (подальший) і завершальний.

Початковий етап розслідування – це період проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, часовому чиннику реалізації яких властива так звана невідкладність, і головними завданнями яких є, крім іншого, такі: максимальне підтвердження початкового припущення, що подія, відомості про яку внесено до Єдиного реєстру досудових розслідувань, має ознаки злочину; встановлення особи, яка вчинила злочин. Тому важливе значення має правильна оцінка слідчої ситуації задля визначення напрямів пошуку слідів злочину, особи, що його вчинила, та висуненні версій.

5. Наступний (подальший) етап – це період провадження всіх інших слідчих (розшукових) дій, скерованих на ґрунтовне і системне збирання й дослідження доказів у провадженні.

Під час цього етапу розслідування характер типових слідчих дій переважно визначається результатами, отриманими на попередньому етапі. Це може бути комплекс слідчих дій, спрямованих на викриття винного у

вчиненому злочині, повідомлення йому про підозру, з'ясування обставин, які з тих чи інших причин залишились невстановленими початковим етапом розслідування, тощо.

Завершальний етап – це заключний період розслідування, що розпочинається моментом прийняття слідчим (прокурором) рішення про закінчення розслідування і завершується складенням обвинувального акта або клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, або ж постановою про закриття кримінального провадження з відповідних підстав.

6. Що стосується типових слідчих ситуацій початкового розслідування експлуатації дітей, то їх класифікують на різні групи залежно від обсягу та змісту даних, що слугували підставою для відкриття кримінального провадження, обсягу інформації, який має у своєму розпорядженні слідчий про саму подію злочину, і осіб, які до нього причетні. Це такі ситуації:

1) наявні ознаки експлуатації дітей і відома особа (-и), яка (-і) її вчинила;

2) наявні ознаки експлуатації дітей, особа (-и), яка (-і) її вчинила – невідома;

3) наявні ознаки експлуатації дітей і є відомості про злочинця, але місцезнаходження останнього невідоме.

Враховуючи вивчення матеріалів практики, виокремлюють такі типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування торгівлі людьми та експлуатації дітей, зокрема:

1) отримана інформація про угоду щодо продажу, експлуатації дітей: відоме місце вчинення злочину, відома особа потерпілого, встановлені всі учасники злочинної групи;

2) отримана інформація про угоду щодо продажу, експлуатації дітей: відоме місце вчинення злочину, відома особа потерпілого, встановлені не всі обставини та не всі учасники злочинної групи;

3) отримана інформація про угоду щодо продажу, експлуатації дітей: відоме місце вчинення злочину, відома особа потерпілого, невстановлені учасники злочинної групи;

4) отримана інформація про угоду щодо продажу, експлуатації дітей: не відоме ні місце вчинення злочину, ні особа потерпілого, невстановлені учасники злочинної групи;

5) отримана інформація про угоду щодо продажу дитини з метою сексуальної експлуатації;

6) отримана інформація про серію торгівлі людьми, експлуатації дітей.

6. Названі тактичні завдання початкового етапу розслідування вирішуються шляхом проведення наступних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, а саме:

- допит потерпілої особи щодо всіх обставин вчинення злочину;
- призначення судово-медичної, судово-психологічної та (у разі необхідності) судово-психіатричної експертиз потерпілої особи;
- допит свідків злочину;
- допит підозрюваних у вчиненні торгівлі людьми та експлуатації дітей;
- огляд і обшуки в місцях, де потерпілі експлуатовались, переховувались злочинцями;
- пред'явлення потерпілим і свідкам дії впізнання осіб підозрюваних у вчиненні торгівлі людьми та експлуатації дітей (у разі необхідності з дотриманням заходів безпеки);
- проведення одночасних допитів між співучасниками, а також з участю потерпілої особи та свідків злочину;
- обшук робочого місця і місця проживання кожного з підозрюваних із метою виявлення та вилучення речових доказів і документів, які підтверджують участь кожного у вчиненні злочин тощо.

Таким чином, наведені типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування експлуатації дітей та основні напрями розслідування є

умовними, оскільки їх визначення залежить від особливостей кожної окремої ситуації, що залежить від певних факторів. Тому важливе значення має правильна оцінка слідчої ситуації задля визначення напрямів пошуку слідів злочину, особи, що його вчинила, та висуненні версій для подальшого ефективного розслідування експлуатації дітей.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева И.А. Жестокое обращение с ребенком. Причины. Последствия. Помощь. Москва: Генезис, 2006. 289 с.
2. Баб'як Т.І. Психокорекційна робота з дітьми та підлітками, що зазнали насильства: метод. матеріали. Львів: ВНТЛ, 1999. 48 с.
3. Бандурка О.М. Загальна характеристика проблеми торгівлі людьми. *Співробітництво держави та громадськості з питань протидії торгівлі людьми*: зб. наук. пр. Київ-Харків: Вид-во НУВС, 2004. С. 9-13.
4. Біленчук П.Д. Криміналістика (криміналістична техніка): курс лекцій. Київ: Міжрегіон. акад. упр. персоналом, 2001. 512 с.
5. Благута Р.І. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми підготовки та проведення. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С.147-152.
6. Борисов В.И. Преступления против жизни и здоровья: вопросы квалификации. Харьков: НПКФ «КОНСУМ», 1995. 104 с.
7. Боротьба проти експлуатації дітей: посібник для інспекторів праці: матеріали для семінарів-тренінгів / заг. ред. укр. вид.: В.І. Тьоткін, О.П. Петрашук. Київ: Міленіум, 2002. 116 с.
8. Борьба против эксплуатации детского труда. 2-е изд. Москва: Междунар. бюро труда, 2002. 150 с.
9. Буткевич В. Якість закону і питання ефективності застосування рішень Європейського суду з прав людини судами України. *Право України*. 2011. № 7. С. 48–63.
10. Бучківська В.Л. Обмеження свободи особи та її недоторканості під час кримінального провадження: новий кримінально-процесуальний закон з урахуванням практики європейського суду з прав людини. URL: rbis-nbuiv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe? . (дата звернення: 13.11.2019).

11. Весельський В.К. Слідча ситуація як категорія криміналістичної тактики. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2011. № 25. С. 193-199.
12. Волкова А.І. Структура криміналістичної характеристики торгівлі людьми. *Актуальні проблеми держави і права*. 2006. Вип. 27. С. 174-181.
13. Волкова А.І. Структура криміналістичної характеристики торгівлі людьми. *Актуальні проблеми держави і права*. 2006. Вип. 27. С. 174-181.
14. Воронов І.О. Онлайнтова торгівля людьми: міф або реальність // *Співробітництво держави та громадськості з питань протидії торгівлі людьми*: зб. наук. праць. Київ-Харків: Вид-во НУВС, 2004. С. 30-33.
15. Гагаловська А.П. Визначення поняття слідчої дії у чинному кримінальному процесуальному законодавстві. *Наука і життя: українські тенденції, інтеграція у світову наукову думку*. 2009. С. 24-27.
16. Галустян Ю.М. Уразливість дітей щодо комерційної сексуальної експлуатації в Україні: ситуац. аналіз. Київ, 2003. 106 с.
17. Горбасенко П.В. Загальні положення методики розслідування торгівлі людьми. *Наше право*. 2012. № 1. Ч. 1. С. 126-135.
18. Горбасенко П.В. Загальні положення методики розслідування торгівлі людьми: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ, 2013. 22 с.
19. Горбасенко П.В. Загальні положення методики розслідування торгівлі людьми: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.0. Київ, 2013. 22 с.
20. Гордієнко Н.В. Соціалізації дітей з сімей трудових мігрантів. *Вісн. Черкас. ун-ту. Серія Педагогічні науки*. 2008. Вип. 123. С. 168-180.
21. Декларація прав дитини. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_384. (дата звернення: 13.11.2019).
22. Дитяча праця в Україні / за ред.. Яременко О.О. Київ: Укр ін-т соц. дослідж., 2000. 132 с.

23. Діяльність органів внутрішніх справ по запобіганню торгівлі людьми: навч. посіб. Київ; Харків: Нац. ун-т внутр. справ, 2001. 59 с.
24. Доляновська І.М. Кримінальна відповідальність за експлуатацію дітей (аналіз складу злочину): автореф. дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2008. 22 с.
25. Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини // Забезпечення органами внутрішніх справ міжнародно-правових стандартів прав людини при охороні громадського порядку. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. С. 93-122.
26. Заверико Н.В. Сучасні підходи до профілактики адитивної поведінки підлітків у загальноосвітньому закладі. *Соц. педагогіка: теорія та практика*. 2008. № 2. С. 61-66.
27. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua> 3. (дата звернення: 21.10.2019).
28. Запобігання дискримінації, експлуатації та жорстокому ставленню до жінок-трудомих мігрантів: вербування та виїзд за кордон з метою працевлаштування. Кн. 3: інформ. посібник. Київ: Міленіум, 2005. 84 с.
29. Запобігання торгівлі дітьми з метою їх використання для примусової праці та сексуальної експлуатації в Україні: проект звіту соціол. дослідж. за методом швидкого оцінювання / за ред. Ю. Саєнко, О. Петрачук. Київ: Міжнар. програма з викоренення дит. праці, 2003. 72 с.
30. Запобігання торгівлі людьми та експлуатації дітей: навч.-метод. посіб. / заг. ред. К.Б. Левченко та О.А. Удалової. Київ: «Версо-04», 2005. 210 с.
31. Зупиніть дитячу працю: навч. посіб. Київ: Міленіум, 2006. 16 модулів.
32. Карпов Н.С. Криміналістична характеристика торгівлі людьми. *Університетські наукові записки*. 2005. №3 (15). С. 268-273.
33. Коваленко Є.Г. Кримінальний процес України: навчальний

посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 576 с.

34. Ковальчук Л.Г. Міжнародний досвід соціально-педагогічної профілактики торгівлі дітьми з метою експлуатації праці (на прикладі методики навч. комплексу «КРИК»). *Актуальні проблеми соц.-пед. роботи з різними категоріями населення*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Черкаси, 2008. С. 78-81.

35. Кон И.С. Психология юношеского возраста: (проблемы формирования личности): учебное пособ. для студентов пед. ин-тов. Москва: Просвещение, 1979. 175 с.

36. Конвенція ООН про права дитини. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_021. (дата звернення: 13.11.2019).

37. Коновалова В.Е., Колесниченко А.Н. Теоретические проблемы криминалистической характеристики. *Криминалистическая характеристика преступлений*: Сб. науч. тр. 1984. С.17-22.

38. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР . URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>. (дата звернення: 05.11.2019).

39. Кофанов А. В., Кобилянський О. Л. Криміналістика: питання і відповіді: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 280 с.

40. Криміналістика: учебник для вузов / под ред. Р.С. Белкина. Москва: Норма – Инфра-м, 1999. 990 с.

41. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (з наступними змінами та доповненнями). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. (дата звернення 11.12.2019).

42. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1 / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. Харків: Право, 2012. 768 с.

43. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / за заг. ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. Київ: Юстініан, 2012. 1224 с.

44. Кудінов А.С. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування крадіжок нафти та нафтопродуктів із магістральних трубопроводів. *Часопис Академії адвокатури України*. 2012. № 15. С. 1-51.
45. Левченко К.Б. Права дитини в дзеркалі громадської думки. *Безпека життєдіяльності*. 2008. №11/12. С. 19-20.
46. Лобойко Л.М. Кримінальний процес: підручник. Київ: Істина, 2014. 432 с.
47. Лобойко Л.М., Банчук О.А. Кримінальний процес: навч. посіб. Київ: Ваіте, 2014. 280 с.
48. Лукашевич В.Г. Слідча дія як криміналістичний метод отримання доказової інформації: методологічні витoki проблеми. *Вісник Запорізького юридичного ін-ту*. 2001. № 3. С. 204-215.
49. Лукьянчиков Е.Д. О соотношении криминалистической и оперативно-тактической характеристик преступления. *Вісник ЛАВС МВС ім. 10-річчя незалежності України*. 2003. № 2. С.185-193.
50. Механізми взаємодії органів державної влади та неурядових організацій у протидії жорсткому поводженню з дітьми: навч.-метод. посіб. / За ред. К.Б. Левченко, І.М. Трубавіної. Київ: Юрисконсульт, 2005. 452 с.
51. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року. Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи. К., 1992. С. 36–62.
52. Набруско М.С. Види матеріалів оперативно-розшукової діяльності, що використовуються у кримінальних провадженнях про торгівлю людьми. *Юрист України*. 2013. № 4. С. 112-117.
53. Набруско М.С. Використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності на початковому етапі розслідування торгівлі людьми: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2015. 20 с.

54. Набруско М.С. Типова слідова картина як елемент криміналістичної характеристики торгівлі людьми. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2014. №4 (51). С. 62-67.

55. Навчіть дитину захищатися: метод. посіб. / за заг. ред. Цюман Т.П. Київ, 2015. 60 с.

56. Педагогіка. Психологія: зб. наук. пр. Київ: КМПУ ім. Б.Д. Грінченка, 2009. №11 (спецвип., ч. 1). С. 83-86.

57. Петрочко Ж.В. Сутність та напрями соціально-педагогічного забезпечення прав дітей. *Пед. освіта: теорія і практика. Педагогіка*. 2009. №11 (спецвип., ч. 2). С. 8-13.

58. Праця дітей в Україні: тематична державна доповідь про становище дітей в Україні / під ред. Н.З. Лахтадир. Київ: Український інститут соціальних досліджень, 2001. 127 с.

59. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: Наказ від 16.11.2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>. (дата звернення: 25.09.2019).

60. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 40-41. Ст. 379.

61. Про протидію торгівлі людьми: Закон України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3739-17>. (дата звернення: 23.11.2019).

62. Психолого-педагогічна реабілітація дітей, вилучених із праці на вулиці / За ред. О.П. Петрашук та І.І. Цушка. Київ: Ніка-Центр, 2003. 185 с.

63. Пясковський В.В. Методика розслідування торгівлі людьми: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2004. 20 с.

64. Расследование отдельных видов преступлений. Воронеж: Изд-во Воронежского гос. ун-та, 1985. 218 с.

65. Решение следственных задач: учеб. пособие / за ред. Н.Л. Гранат, А.Р. Ратинов. Волгоград: НИИРИО ВСШ МВД, 1978. 94 с.
66. Салтевський М.В. Криміналістика: навч.-довідк. посібник. Київ: Правник, 1996. 159 с.
67. Свінцицька О.П. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 3 (9). Т. 3. С. 114-120.
68. Сексуальне насильство над дітьми: причини, наслідки, профілактика : інформ.-метод. посіб. / за заг. ред. Цюман Т.П. К.:ФОП Пономаренко Я.М. 2011. 76 с.
69. Система захисту дітей від жорстокого поводження: навч.-метод. посіб. / за ред. К.Б. Левченко, І.М. Трубавіної. Київ: Держсоцслужба, 2005. 396 с.
70. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник. / Пер. з рос. Харків: Консул, 2006. 656 с.
71. Скригонюк М. І. Криміналістика: підручник. Київ: Атіка, 2005. 496 с.
72. Соціально-педагогічні основи захисту прав людини, протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. К.Б. Левченко, Л.Г. Ковальчук. 2-ге вид., доповн. і переробл. Київ: ТОВ “Агентство “Україна” 2016. 368 с.
73. Соціально-психологічна реабілітація дітей, вилучених із ситуацій торгівлі дітьми та інших найгірших форм дитячої праці. Київ: ОБСЄ, 2007.128 с.
74. Тертишник В.М. Кримінальний процес України: підручник. Київ: Алерта, 2017. 840 с.
75. Тертишник В.М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Київ: Правова єдність, 2017. 824 с.

76. Щербаковський М.Г. Нормативне врегулювання використання спеціальних знань у новому Кримінальному процесуальному кодексі України. *Право і Безпека*. 2012. № 4 (46). С. 209-212.

77. Prevention trafficking in people: cooperation between state bodies and nongovernmental organizations. Kyiv, 2004. 100 p.

78. Child-friendly Standards & Guidelines for the Recovery and Integration of Trafficked Children. Bangkok, 2006. 63 p.

79. Regional Research on internal Human Trafficking. Belarus, Moldova, Ukraine / [Korol D., Kysliakovska I., Myroshnychenko A., Sakhno J.]. Kyiv, 2008. 49 p.

80. Centre on Housing Rights and Evictions (COHRE) v. Croatia: European Committee of Social Rights, Complaint No. 52/2008, Decision on the Merits, 22 June 2010. URL: <http://www.refworld.org/docid/4cdbd5082.html> . (дата звернення: 15.09.2019).